

Suriye'de savaş ekonomisi

Finansman ve Suriye'de çatışan güçler arasındaki ticari ilişkiler

Khaled Turkawi

Araştırma

ARAŞTIRMALAR BİRİMİ

KASIM 2018

Jusoor Araştırma Merkezi Ortadoğu bölgesinde, özellikle Suriye ile bağlantılı meselelerde, siyasi toplumsal ekonomi ve kanuni alanlarında çalışmalar bilgiler ve araştırmalar yayınlayan, devletin çeşitli uzmanlık alanlarından karar sahiplerine, Yetkililere, kalkınma alanında çalışanlara bölge meseleleri ile ilgili dengeli kararlar almalarında onlara gerçekçi ve net verilere dayanan raporlar sunan bağımsız uzman kurumdur.

İçindekiler

Giriş	4
Birinci Bölüm: Çatışma taraflarında savaşın finansmanı.....	5
1. Esed rejiminin savaş finansmanı.....	5
1. Devlet kaynaklarını savaş için kullanmak	5
2. Genç kurtlar ve finansman sürecindeki rolleri	7
Üçüncü Bölüm Dış Borçlar.....	8
4. Resmî ve yardımcı güvenlik güçlerinin finansmanı.....	9
2. Şam Kurtuluş Heyeti (HTŞ) açısından savaşın finanse edilmesi.....	11
1. Ganîmetler	11
2. Takas işlemleri	13
Üçüncü Bölüm Grupların payları.....	14
4. Ticaret ve vergiler	14
3. Muhalif grupların savaş finansmanı.....	17
1. Halk desteği	17
2. Muhalefet gruplarına verilen dış destek.....	17
Üçüncü Bölüm Ganîmetler ve fidyeler.....	20
4. Ticaret ve yatırımlar.....	20
5. Muhalefet gruplarına verilen desteğin mevcut durumu.....	22
4: DAESH'in ve Kürt özyönetiminin savaş finansmanı	23
1. DAESH'in para kaynakları.....	23
2. Kürt özyönetiminin finansman kaynakları	24
İkinci bölüm: Suriye'de çatışan güçler arasındaki ticarî ilişkiler...	25
1. Çatışan güçler arasındaki ekonomik ilişkilerin kökenleri.....	25
1. İhtiyaçların örtüşmesi ve açgözlülük.....	26

2. Toprak ve kaynakları paylaşma.....	27
Üçüncü Bölüm Sonraki mutabakatlara bir giriş olarak ticaret	27
2. Mal ve hizmet ticareti.....	28
1. Mal ve hizmet akışı.....	28
2. Petrol ve doğalgaz	30
Üçüncü Bölüm Sınır kapıları ve yeniden ithalat	31
3. Finansal ve Parasal İlişkiler	32
1. Para transferi ve takas işlemleri.....	32
2. Para ve döviz kuru	33
Üçüncü Bölüm Yabancı para ile yapılan işlemlerin çatışma güçlerine etkileri.....	34
4: Nakliyat ve geçiş ekonomisi	35
1. Sınır kapılarını kontrol etme çatışması	35
2. Savaş ekonomisinde nakliyat ve geçişlerin önemi	36
Üçüncü Bölüm Komşu ülkelere açılan sınır kapıları	37
Sonuçlar	38

Giriş

Son yedi yıl Suriye'nin çeşitli bölgelerinde değişikliklere yol açtı. Onlarca yıl var olan totaliter devlet (totaliter rejim) çöktü ve 2012 yılında nüfuzu Suriye topraklarının bir kısmına geriledi. 2018'in dördüncü çeyreğinde ise yaklaşık %60'a çıktı. Her hâlükârda rejim birçok aktör arasındaki bir aktör haline geldi. Öte yandan, her biri devletin kontrolünden çıkan bölgeleri ele geçiren diğer güçler ortaya çıktı. Bu güçler değişen sürelerde kontrollerini devam ettirdi. Bazıları beş yıl sürerken bazıları ise sadece birkaç yıl sürdü.

Bütün aktörler arasındaki ilişki gerginlik üzerine kuruluydu. Bu yüzden bu güçler aralarında çatışmaya başladı. En iyi durum olan ateşkes zamanlarında bile muhaliflerin kontrolü altındaki bölgelerde dahili çatışmalar yaşandı.

Çeşitli güçlerin kontrol ettiği bölgelerde, özellikle de devletin kontrolünden çıkan bölgelerde ekonomik hayat çok fazla ilgi görmedi. Bu bölgelerde devletin ekonomik kurumları, ekonominin performansını gösteren istatistikler ve rakamlar bulunmuyordu. Dolayısıyla ekonomiyi bilimsel olarak incelemek mümkün değildir.

Bütün güçler ve bazen de muhalif alanlarda olduğu gibi bir gücün kontrol ettiği bölgelerdeki kalıcı askeri çatışmalar, savaşan güçler arasındaki ekonomik ilişkinin gözden kaçırılmasına sebep oldu. Bu güçler aralarında mal ve hizmet akışını sürdürmek için ekonomik rasyonaliteye sahipti fakat çatışmalara çözüm bulmasını sağlayacak siyasi erginliğe sahip değildi.

Bu araştırma, Suriye'deki savaş ekonomisinin iki temel dayanağını, yani Suriye coğrafyasında çatışan güçler arasındaki finans ve ticaret ilişkilerini ele almaktadır. Araştırmanın hedefleri şunlardır:

1. Savaş öncesi yıllardan itibaren Esed rejiminin temellerini kurduğu Suriye savaşı ekonomisinin tarihi temellerini ve kurallarını sunmak, bu temellerde ve kurallarda meydana gelen gelişmeleri öğrenmek.
2. Suriye'de çatışan tarafların ve grupların finans kaynaklarını araştırmak, sürdürülebilir finansmanları ve dolayısıyla savaşın sürekliliğine olan yansımalarını öğrenmek.
3. Savaşan taraflar arasındaki ticari ilişkilerin doğasını, teorik temellerini ve nedenlerini, ne ölçüde gelişebileceğini veya gerileyebileceğini ve dolayısıyla bu ilişkinin güçlü ve zayıf yanlarını açıklamak.

Önceki bazı çalışmalar, bu çalışmada incelenen bazı konuları ele almış, ancak belirli yönleriyle sınırlı kalmıştır. Bu çalışmaların en önemlilerinden biri, 2010 yılında Medan Merkezi (Başkent Şam'da bulunan rejim yanlısı bir

merkez) tarafından “Suriye'de Savaş Ekonomisinin Özellikleri” başlığı altında yayınlanan araştırmadır. Araştırma, bugünkü haliyle savaş ekonomisinin, Suriye rejiminin övüdüğü ekonomik özgürlük ve kapitalist sistem ilkeleriyle bağdaşmadığını, kapitalist devletlerin piyasa ekonomisini doğal haliyle işletebilmek adına bu durumu sona erdirmek için iş birliği yapmaları gerektiğini belirtti.¹ Aynı şekilde Carnegie Orta Doğu Merkezi, 2015 yılında "Suriye Çatışmasında Savaş Ekonomisi: Bir çaresini bul taktığı"² başlıklı bir araştırma raporu yayınladı. Rapor, çatışma finansmanının altyapısına değinmeden Suriye'nin çeşitli bölgelerinde yeni ekonomik duruma ek olarak savaşın sonucu olarak Suriye ekonomisinin uğradığı kayıplardan bahsediyordu. Rim Turkmani vd. hazırladığı ve “Countering the logic of the war economy in Syria: evidence from three local areas”³ (Suriye’de savaş ekonomisinin mantığını anlamak: 3 yerel bölgeden deliller) adını taşıyan rapor, Suriye’deki savaş ekonomisini ve çatışma bölgelerindeki toplumsal yapı ile ilişkisini inceleyen en kapsamlı rapor kabul edilmektedir.

Bu araştırma sahadan yola çıkarak finansman yollarını ve geçtiğimiz yıllarda savaşan taraflar arasındaki ticari ilişkileri ele almaktadır.

Birinci Bölüm: Çatışma taraflarında savaşın finansmanı

1. Esed rejiminin savaş finansmanı

1. Devlet kaynaklarını savaş için kullanmak

Suriye'de devletin ekonomik kaynakları konusundaki tartışmalar her zaman duvarlar arasında kalmıştır. En iyi ihtimalle Baas Partisi'nin yoldaşları, düşmana karşı stratejik bir denge kurmak için yüksek askeri ve güvenlik harcamalarından söz ediyorlardı. Bu da çok büyük miktarlarda paraya ihtiyaç duyuyordu.

Suriye gibi totaliter bir ülkede güvenlik ve askeri sektörler, hatta resmi olmayan sektörler (gölge sektörler) için gerçek rakamların bilinmesi zordur. Rejim, iktidarını devletin kaynakları ve yetenekleri, güvenlik sektöründe rejime sadık olan memurların atanmasına dayanarak kurdu. Kamu sektöründe "devletten ziyade sisteme / aileye sadakat" temeli üzerine atamalar yaptı.

¹ Bkz. Suriye’deki savaş ekonomisinin görünüşleri, Dimaşk Araştırmalar Merkezi, 4/5/2016.

² Bkz. Suriye çatışmasında savaş ekonomisi, Carnegie Merkezi, 2015. <https://goo.gl/5QyKNh>

³ Turkmani, Rim (and others), Countering the logic of the war economy in Syria: evidence from three local areas, London School of Economics and Political Science, 30/7/2015, p79: <https://goo.gl/vbwez8>

Suriye'nin gayri safi yurt içi hasılası (GSYİH) 2010 yılında 55 milyar doları aştı. Devlet hazinesine giren gelirler 2009 ile 2010 yılları arasında%20 artarak 13 milyar dolara çıktı. Gelirlerin yarısından fazlasını petrol oluşturuyordu.

2011 yılından önce Hazine'ye giren gelirler, iyi oranlarla yıllık olarak arttı. Merkez Bankasının ABD doları cinsinden döviz rezervi 20 milyar artış gösterdi. Bu kaynakların büyük kısmı yatırımlara değil, cari harcamalara tahsis edildi. 2011 yılında bütçe harcamalarına 15 milyar dolar ayrıldı.⁴ Bunların %60'ı cari harcamalar olup, devletin idari birimlerindeki fazlalıklar nedeniyle maaşlara ve idari harcamalara gitti. Bu, 2011 öncesi dönem için bir dezavantajdı. Suriye çapında halk gösterilerinin patlak vermesinden sonraki dönemde Esed, maaşları kişi başına 30 \$, düşük maaşları da daha yüksek oranda artırmaya karar verdi.⁵ Asgari ücret 200 dolardan fazlaya yükseltildi ve üzerindeki gelir vergisi kaldırıldı. Bu da devlet bütçesinde daha yüksek harcama ve daha az kaynak anlamına geliyordu. Bu, devlet çalışanlarını kararnameden birkaç gün önce başlayan protestoları durdurmaları için hazineden "rüşvet" verme anlamına geliyordu.

Güvenlik birimleri⁶ ve devlet kurumları arasındaki gayri resmi işlemler, savaş lehine kullanımı göstermekle birlikte bu amaç için resmi yasalar çıkarıldı. Örneğin 20/7/2016 tarihli (14) sayılı Kanun, herhangi bir devlet kurumunda çalışan kişilerin askere gitmesi durumunda görevinin sona ermesi hükmünü kaldırdı ve orduya dahil olan kişinin maaşının çalıştığı kurumdan verilmeye devam etmesine karar verdi. Aynı şekilde istifa ettirilen çok sayıda yetkilinin geri dönmelerine ve maaşlarının bağlanmasına karar verildi. Sadece bir örnek olarak 2011 yılında Maliye Bakanının, Düreyd Dergam'ın Merkez Bankası başkan yardımcılığından azledilip menkul ve gayri menkul mallarına el konulmasını emretmesinin ardından 205 sayılı karar ile Dergam Merkez Bankası başkanlığına getirilmesi zikredilebilir. Bunun gibi çok sayıda örnek vardır.

⁴Meclise sunulan 2011 yılı bütçe tasarısı ile ilgili hükümetin açıklaması. Açıklamaya Meclisi veya Bakanlar Kurulu veya Maliye Bakanlığı sitesi aracılığıyla ulaşılabilir.

<https://goo.gl/PYiusZ>

⁵ 2011 Yılı 40 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname. Bkz.: Şam siyasi reform paketi yayınladı, Lübnan el-Ahbar gazetesi, 25/03/2011. <https://goo.gl/d3MZih>

⁶ Güvenlik birimlerinde çalışanlar, gözaltına alınanların serbest bırakılmaları veya mahkemeden önce soruşturma tutanağını değiştirme karşılığında ailelerinden para alarak çok yüksek gelirler elde ettiler. Gözaltında bulunan kişilerin ailelerinden alınan paralar, çeşitli güvenlik birimlerinde çalışan soruşturmacı ve yargıç şebekeleri için önemli bir gelir kapısıydı.

2. Genç kurtlar ve finansman sürecindeki rolleri

Esed'in iktidara gelmesiyle rejimin temellerinde ve hâkim sosyo-ekonomik sisteminde çeşitli değişiklikler gerçekleşti. Sosyalizm terk edildi ve piyasa ekonomisine geçildi. Eski devrin adamı olarak bilinen üst düzey bazı devlet yetkilileri, babalarının topladığı servete ve toplumsal ilişkilere dayanan çocuklarının yaklaştırılması karşılığında ya yaş ya da başka hususlardan dolayı uzaklaştırıldılar. Bu çocuklar, devletteki pozisyonlara gitmeyip aç kurtlar gibi piyasaya girdiler ev en büyük payı aldılar.⁷ Bu grup Suriye savaşında rejimin finanse edilmesinde önemli bir rol oynadı.

Örneğin Rami Mahluf'a ait El-Bustan Derneği, ulusal savunma milislerini ve ailelerini yıllarca destekledi.⁸ Samir Fevz'e ait bir Fevz Holding, askeri güvenlik güçlerinin ve diğer grupların finanse edilmesine katkıda bulundu. Grup ayrıca, yaralıların ve savaşta ölenlerin ailelerinin işlerine bakan "El-Fevz Yardım Derneği"ni de destekliyor.

Aynı kişinin rejim askerlerine önemli lojistik yardımların ulaştırılmasında önemli katkıları olan bir nakliye şirketi de var.

İktidarın altında olan bu kurtların yanı sıra Baas Partisinin eski burjuva olarak adlandırdığı ve çatışma taraflarında arasında temkinli bir duruş sergileyen bir kesim de vardı. İş adamı Tarif el-Ahras gibi bazıları kazanımlarını korumak için iki tarafı da destekledi. Ahras'ın büyük oğlu Murhif Suvvaru Hıms'a büyük bir para yardımında bulununca babası geçici olarak ülke dışına çıkardı ve operasyonlarını finanse etmek için askeri güvenlik bölümüne büyük miktarlar ödedi.

Beşşar Esed, Şam Üniversitesinde yaptığı açıklamada iş adamlarını askeri operasyonları finanse etmeye çağırarak şunları söyledi: "Bir gün her güç sahibine "Operasyonu desteklemedeki rolünüz nedir?" diye soracağız"⁹ Bunun üzerine çok sayıda iş adamı, rejimi ve ordusunu desteklemek için çok fazla para harcadı ve bunları güvenlik şubeleri önünde kamuya açık bir

⁷ Rami Mahluf, verdiği bir röportajda sadece Suriye Holdingin Suriye ekonomisinin yüzde altmışını kontrol ettiğini söyledi. Bkz.

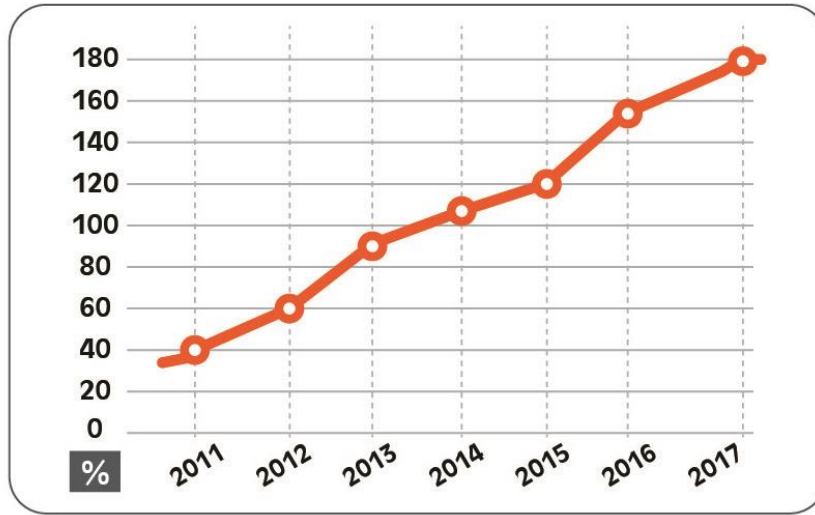
Esed ailesi Suriye ekonomisinin yarısını yuttu. el-Arabi el-Cedid, 20/10/2017. <https://goo.gl/D6upAZ>

⁸ ABD Hazine Bakanlığı, Bustan Derneği, Rami Mahluf'un kardeşleri ve iş adamı Muhammed Abbas'a rejimin faaliyetlerini finanse etmesinden ve suçlarıyla bağlantıları olmasından dolayı yaptırımlar uyguladı. Aynı bakanlık, 2008'de Rami Mahluf'u nüfuzunu kullanarak servetini toplaması ve Esed ile olan ilişkisinden dolayı yaptırım uygulanacak kişiler listesine aldı.

⁹ Beşşar Esed'in Şam Üniversitesindeki konuşması, 20/06/2016.

şekilde ilan etti. Buna karşılık bu kişilerin bir bölümü, Suriye'nin ilk sıralarında yer alan iş adamlarının Suriye dışına çıkmalarına sebep olan savaştan faydalandı. Örneğin Samir el-Fevz ünlü iş adamı İmad Grivati'nin çocuklarından birçok şeyi yok pahasına satın aldı. Nadir El-Kal'i de 2011 yılında kontrollü ekonomik sahnenin dışında özgürce hareket etme yeteneğinden yararlanarak devlet kurumlarıyla çeşitli anlaşmalar imzaladı. Hüsam Katırcı¹⁰ da Kürt ve DAESH bölgelerinden petrol ve buğdayı rejime getirme hususunda arabuluculuk yaparak rejimi yıllarca besledi. Bu yeni iş adamlarının büyük bir kısmı, para ya da ilişkiler ile rejimin operasyonlarına katkıda bulundu. Bunlardan bazıları devlet kurumları yararına yabancı ülkelerle buğday anlaşmaları yaparken diğer bir kısmı da para ve döviz ile rejimi destekledi.

Dünya Bankası ve ESCWA verileri

Şekil 1

3. Dış Borçlar

2010 yılı sonunda Suriye'nin dış borcu yaklaşık olarak 4 milyar dolar, iç borcu ise 10 milyar dolardı. Yurt içi gelirleri Buda milli gelirinin yaklaşık %25'ini oluşturuyordu. Bu rakam, tarihi olaylar veya diğer ülkelerle kıyaslandığında kabul edilebilir bir rakamdı. 1990'ların ortalarında Suriye'nin dış borç oranı yüzde yüz elliydi. Bu borçlar, bu seviyelerde uzun süre devam etmedi. Devletin kamu kaynaklarının zayıflaması ve döviz rezervlerinin erimesi, rejimin İran'la çeşitli borç anlaşmaları imzalamaya itti. İlk imzalanan anlaşma

¹⁰Katırcı, Kürt özyönetimi ve DAESH ile güçlü bağları olmasına rağmen, 2016 yılında Halep'ten milletvekili seçildi.

2013 yılında İran kredi hattı olarak bilinen anlaşmaydı. İlk anlaşmada kredi miktarı, İran mallarının satılması karşılığında 1 milyar ABD dolarıydı. Bu krediler, art arda geldi ve 2013 yılında Suriye'nin dış borcu 6,5 milyar ABD dolarına yükseldi.¹¹ 2017 yılında rejim 1 milyar dolar daha aldı. Aynı şekilde Rusya'dan alınan borçlar var.

Dünya Bankası ve Batı Asya Örgütü, Suriye kamu borcunun 2017 yılında Suriye GSYH'sinin yüzde yüz elliden fazla olduğunu tahmin etmektedir. Bu oran, 1990'larınkine yakın bir orandır. Diğer araştırmacılar ise Suriye kamu borcunun çok daha fazla olduğunu tahmin etmektedirler.¹² Bu, mevcut hükümetin karşılamadığı İran ve Rus askeri harcamaları dikkate alındığında doğru olabilir. Bu harcamalar, askerleri gönderen taraflar tarafından karşılanmaktadır. Bu taraflar, bu harcamaların petrol veya emlak ya da iletişim yatırımları yoluyla bir şekilde Suriye'ye yüklemeyi düşünmektedir. Örneğin İranlı bir şirkete Humus'un doğusundaki petrol rafinerisi ihalesini aldı. Başka bir İranlı şirket de cep telefonu operatörünü elinde tutuyor.

4. Resmi ve yardımcı güvenlik güçlerinin finansmanı

Suriye'deki halk protestolarının patlak vermesiyle birlikte, rejim tarafından desteklenen, sopalarla ve hafif bireysel silahlarla silahlandırılan ve Şebbiha olarak bilinen kişiler, gösterileri bastırmaya başladı. Bunların çoğu Baas Partisi ile bağlantılı kişilerdi. Bu güçlerin finansmanı basit bir şekilde başladı. Humus'ta Sakr Rustem (Humus'ta sanayi bölgesinin yönetiminde çalışan ve mali yolsuzluk davalarından dolayı 2009'da atılan Alevi üst düzey bir mühendis) "Ulusal Savunma Milisleri"ni (ilk olarak "Halk Komiteleri" adını taşıyordu) kurdu. Rustem, çoğunluğu Alevi olan ve Humus'un güneydoğusunda yer alan Nüzhe mahallesindeki Tişrin Stadyumu'nda ve eski Palmira yolunda emekli subaylar ve daha sonraları da İranlı subayların desteği ile üyelerine eğitim vermeye başladı.¹³ Rüstem; Ebu Ali süpermarketleri sahibi Ebu Ali Haddur ile sonradan milletvekili olan müteahhit Firas el-Hedbe gibi genç iş adamlarından destek aldı. Bu milisler kısa süre sonra Bustan Derneği aracılığıyla Rami Mahluf gibi büyük iş adamlarından destek aldı. Bu deneyim, daha sonra Suriye'nin diğer şehirlerine de aktarıldı.

¹¹ Arap Para Fonu, İstatistiksel Ekonomik Veri Tabanı: <https://goo.gl/w7rS2s>

¹² Kan ve borça batmış Suriye, suwar-magazine.org sitesi. <https://goo.gl/fZeD6H>

¹³ Humus Askeri Konseyinde tutulan belgeler, Ulusal Savunma unsurlarıyla yapılan görüşmelerde onların İranlı subaylardan önce Suriye'de ve İran'da Tahran yakınlarındaki üslerde eğitim aldıklarını belirttiklerinden bahsetmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Velid Faris, Humus: Büyük kuşatma, Arap Politikar ve Araştırmalar Merkezi, Beyrut, 2014.

Bu güçler için en önemli fon, şebbihaların eylemlerinin bizzat kendisinden geliyordu. Halk komiteleri, başlangıçta adam kaçırma ve takasa dayanıyordu.¹⁴ Bunun yanında hırsızlık yapıyor ve bir bölgeden diğerine geçen arabalardan yol vergisi alıyorlardı. Buna ta'fiş (toplama) adı veriliyordu ve bunu yapan özel gruplar vardı. Daha sonra Şam, Humus, Lazkiye ve Suriye'nin diğer şehirlerinde "sünni pazarlar" olarak bilinen pazarlar ortaya çıktı. Köy ya da bölgedeki mülkler, orayı yağmalayan grubun hakkı sayılmaya başladı. Çünkü bu grup oraya girmek için fedakarlıkta bulunuyordu. Ev eşyalarından başlayarak elektrik telleri ve su musluklarına kadar her şey yağmalanıyordu. Bazı durumlarda duvar ve çatılardaki demiri almak ve hurda olarak satmak için duvarları ve çatıları yıkıyorlardı. Elde ettikleri parayla da grubu finanse ediyorlardı.

Ta'fiş (toplama) eylemleri, sadece yan birimlerle sınırlı kalmadı. Ordu ve güvenlik güçleri de kontrol ettikleri bölgelerin çoğunda, özellikle de Rus askerlerinin yokluğunda, düzenli olarak bu eylemleri gerçekleştirdi. 2018'de, bu uygulamalar Yermuk, Kadem, Haceru'l-Esved ve Der'a'da yaygın bir şekilde kaydedildi.

Güvenlik güçleri gözaltına almayı unsurlarının finansmanı için bir gelir kaynağı olarak kullanıyordu. Normal cezaevleri, neredeyse tamamı gerçek muhalefet işlerine karışmayan on binlerce siyasi tutukluyla doluydu. Bunlar, emniyet birimlerinde tutuluyor ve nizami hapisanelere gönderilmiyorlardı. Bu kişilerin tutuklanmaları, cezaevlerini denetleyen güvenlik şubeleri için önemli bir gelir kaynağıdır. Güvenlik birimleri, tutukluların cezaevi koşullarını iyileştirmek ve daha kaliteli bölümlere transfer etmek için ailelerine şantaj yapıyordu. Ayrıca tutuklulara telefon kartları, internet ve diğer eşyaları piyasa fiyatlarının çok üzerinde satıyorlardı.

Zorunlu askerlik hizmetine yapılan çağrı, başka bir gelir kaynağıdır. Asker kaçaklarının aileleri, çocuklarının belirli bir yerde askerlik yapmaları, evrakta sahtecilik ve hatta arananlar arasında olsalar bile Suriye dışına çıkarılmaları için yüksek miktarda parala ödüyorlardı.

¹⁴ Ebu Muhammed el-Duraybi ile röportaj: Ebu Muhammed ve üç çocuğu, 2012'nin başlarında, Humus'un doğusundaki el-Madabi' bölgesinde halk komitelerine bağlı milisler tarafından kaçırıldı. Ebu Muhammed serbest kalmak için büyük miktarda para ödemek zorunda kaldı. Türkiye'de bir araştırmacıyla yaptığı röportajda, Ebu Muhammed kaçırıldığı yerde tek başına olmadığını, para için kaçırılan başka kişilerin de olduğunu söyledi.

2. Şam Kurtuluş Heyeti (HTŞ) açısından savaşın finanse edilmesi

1. Ganimetler

Aljazeera ile ilk röportajında HTŞ'nin (o zamanlar adı Nusra Cephesiydi¹⁵) baş komutanı Ebu Muhammed el-Colani, hiç kimsenin desteğini almadıklarını ve gelirlerinin çoğunun “ganimetler”den geldiğini, iş adamları ve kişilerden koşulsuz destek aldıklarını iddia etti.¹⁶

Bu ifade gerçeğin bir yönünü oluşturuyor. Çünkü HTŞ'nin gelirleri, esas olarak gerek rejim gerek DAES ya da Nureddin Zengi gibi diğer muhalif gruplar ile girdiği çatışmalardan elde ettiği ganimetlerden geliyor. (Bkz. Tablo 1) 2017 yıl sonu ve 2018'in başında HTŞ, Nureddin Zengi hareketi ile girdiği savaşta ganimetlerin yarısının savaşçıların, yarısının da grubun olmasına karar verdi.¹⁷ Bu da çok sayıda savaşçısının ve bu ganimetleri elde etmek için HTŞ'ye katılan diğer savaşçıların iyi bir performans göstermesini sağladı. Bu savaşçılar, birçok bölgede ciddi ilerlemeler kaydettiler.

HTŞ 2017 yılı ortasında Ahraru's-Şam Hareketi ile girdiği savaşta milyonlarca dolar değerinde Ahrar'ın sahip olduğu her şeyi ele geçirdi. Örneğin sadece Idlib'in kuzeybatısındaki Selkin kentinde bir milyon dolarlık Şam Kurtuluş Hareketine bağlı Halid Bin Velid üsündeki her şeyi ele geçirdi.¹⁸ Aynı şekilde gelişmiş teknolojilerle donatılmış ve yarım milyon dolara mal olduğu tahmin bir medya stüdyosunu ele geçirdi.¹⁹ HTŞ, Ahraru's-Şam'a ait, çoğunlukla yeni ve yirmi milyon dolardan daha fazla eden iki bin araca el koydu. Ayrıca, İdlib'i kontrol eden dört gruptan birisi olan ve Fetih Ordusu bileşenlerinden Ceyşü's-Sünne'nin bütün üslerini ele geçirdi. HTŞ, ayrıca İslami Hareket gibi birçok küçük grubun kontrolünü de ele geçirdi. İslami Hareketin komutanı Ebu Bekir HTŞ cezaevlerinde öldü.

Bunun yanında Ebu Ali Veşşah'ın üssünü de kontrolü altına aldı. HTŞ, bütün bunları “galip gelen mağlubun kontrol ettiği bölgeyi alır. Mağlup da onun otoritesini kabul eder.” anlayışına göre yapıyordu.

¹⁵ 28/7/2016 tarihinde Nusra Cephesi, adını Şam Kurtuluş Cephesi olarak değiştirdi ve daha sonra 28/1/2017 tarihinde "Şam Kurtuluş Heyeti" oldu. Çalışma, isimlerin karışmaması için son ismi kullanacaktır.

¹⁶ Colani: Hizbullah eriyor. Alevilerden alacağımız bir intikam var”, Aljazeera, 27/5/2014. <https://goo.gl/UftxFa>

¹⁷ Ganimet için Kuzey Suriye'deki HTŞ'ye katılan bir savaşçı olan Ebu Fuad el-Sebi'i ile 2018 yılında gerçekleştirilen bir röportaj.

¹⁸ Ahraru's-Şam Hareketi savaşçısı Suheyb el-Şami ile yapılan röportaj, 2017.

¹⁹ Ahraru's-Şam Hareketine ait medya stüdyosunun korumalarından Ebu Zeyd el-Şami ile röportaj, 2018.

HTŞ (daha önceki adı Nusra Cephesi) tarihindeki en önemli ganimetler

Grubun adı	Ganimetlerin tahmini değeri	Yıl	Ayrıntılar
Ahraruş Şam Hareketi	50 Milyon Dolar	2017 ortası	Ek olarak günlük bir gelir kapısı olan Babü'l-Hava sınır kapısını ele geçirdi
Rejim	50 Milyon Dolar	2012 2016	En önemli ganimetler Han Tuman ve İdlib'i kurtarma savaşıydı
Nureddin Zengi Hareketi	6 Milyon Dolar	2018 başı	Ek olarak Afrin'e açılan sınır noktalarını ele geçirdi. Bu da günlük bir gelir kapısıdır
Ceyşü's Sünne	10 Milyon Dolar	2014 ortası	Silah ve araç depoları ile para
Hazm hareketi Suriye) Kurtuluş (Cephesi)	15 Milyon Dolar	2015 başı	Araç, anti tank ve hava silahları
30 Fırka	2 Milyon Dolar	2015 ortası	4x4 Arabalar ve para
'Liva Sabi (Tugay .7) özel kuvvetler	1 Milyon Dolar	2015 ortası	Araç, silah ve para
Tasfiye (Hareke İslamiye başta olmak üzere HTŞ'nin ortadan kaldırdığı küçük gruplar) ganimetleri	15 Milyon Dolar	2015	Silah ve araç

2. Takas işlemleri

HTŞ, finansmanının bir kısmında mahkumların ve cesetlerin takasına (Tablo 2'ye bakınız) dayanıyor. HTŞ'nin taraflarından birisi olduğu ve bir rejim pilotunun serbest kaldığı dört kentin anlaşması, en büyük anlaşmaların başında geliyor. Bu süreçte HTŞ, net miktarı açıklanmayan ama milyonlarca dolar olduğu tahmin edilen para elde etti. Aynı şekilde Lübnanlı askerlerinin serbest kalması karşılığında Lübnan Hükümeti, yaklaşık 15 milyon dolar ödedi. HTŞ İtalyan rehinelere serbest kalması karşılığında aynı miktarda parayı İtalyan hükümetinde aldı. Bunlara ilaveten HTŞ; Hizbullah ve İranlıların cesetleri ile yabancı gazetecilere karşılık büyük miktarda paralar elde etti.

Some of the money received by al-Nusra Front in swap operations

Swap Operations (Deals)	Sums
The Four Cities Deal	10 Million USD (al-Nusra Front's Share)
Lebanese Military Officers and Hezbollah Elements	15 Million USD
United Nations Peace Mission to southern Syria	10 Million USD
British Journalists	15 Million USD
A Spanish Journalist and an American Journalist	5 Million USD

Kaynak: | Yaya Fanusi and Alex Entiz, Al-Qaeda's Branch in Syria Financial Assessment, Foundation for Defense of Democracies, 2017 : <https://goo.gl/hfPThU>

Table 2

Bütün takas işlemlerinde HTŞ, Suriyeli olmayan tutukluların serbest bırakılması karşılığında rejim veya ona destek veren güçlerin yanında tutuklu olan Suriyelilerin isimlerini listelere ekledi. Suriyeli tutukluların aileleri de birçok defa takas için HTŞ'ye ödeme yaptılar.²⁰

Bir aşamada İran ve Hizbullah'ın komutanlarının cesedi için 200 bin dolar, askerlerinin cesetleri için 50 bin dolar ödemesi gelenek haline geldi.²¹ Bu, Halep ve İdlib'in kırsal kesimlerindeki savaşlarda birçok defa meydana geldi. Belirli durumlarda takaslar para olmadan gerçekleşti. HTŞ, unsurlarından

²⁰Araştırmacı Muhammed Ebu Musab, HTŞ'nin rejim ile yaptığı esir takası anlaşmalarında kardeşlerinin durumu için elli bin dolar ödeyen bir kişi Skype üzerinden bir röportaj yaptı.

²¹Suriye'de ceset satışı, el-Re'y gazetesi, 15/04/2016. <https://goo.gl/2XwH4J>

tutuklu olanların serbest kalması için çalışmanın yanı sıra ölenlerin cesetlerini geri almak istiyordu.

Üçüncü Bölüm Grupların payları

HTŞ, tam olarak güvenmediği Türkistan Partisi, el-Aksa ve diğer küçük gruplar gibi güçlerle koordine olup ittifaklara girdi. Bu grupların dünyanın dört bir yanında bulunan destekçileri var. HTŞ bazen bu çeşitli güçler arasında yapılan koordinasyon ve birlik yoluyla destek aldı.

İttifaklara ek olarak HTŞ, mali ve aynı destek elde etmek için diğer gruplara karşı doğrudan tehdit ve şantaj üslubunu kullandı. HTŞ, kuzeyde Müşterek Operasyon Odası (MOM) tarafından finanse edilen tüm gruplarla anlaşmalar yaptı. HTŞ, gruplara karışmama karşılığında bazen bu grupların gelirlerinin yüzde beşini alıyordu. HTŞ, bu şarta uymayan veya fiilen topladıklarını göstermeyip manipüle eden tüm grupları ortadan kaldırdı. HTŞ, birkaç defa Suriye'nin kuzeyinde ve hatta güneyinde çalışan çetelerin paralarına el koyma operasyonları düzenleyerek bu yolla gelir elde etti. Örneğin farklı zamanlarda Sermeda, Keferderyan, Tarik Harim gibi Suriye-Türkiye sınırına yakın çeşitli bölgelerde çıkarılan tarihi eserlere ve diğer zamanlarda kaçakçılık yapan kişilerden ele geçirilen sigara ve silahlara el koydu. Müsadere edilen mallar HTŞ'nin genel bütçesine dahil ediliyor.

4. Ticaret ve vergiler

Suriye'de terör örgütleri listelerinde yer alan örgütlerin para kaynaklarının kurulmasına yönelik uluslararası kararlar ve politikalar²² HTŞ'nin yararlandığı dış kaynakların kurulmasına sebep oldu. HTŞ, savaşların neredeyse sona ermesiyle, savaştığı ve onlardan para aldığı çoğu grubun ortadan kalkmasıyla Suriye'nin kuzeyinde yatırımlara ve ticari faaliyetlere başladı. HTŞ, Babü'l-Hava kapısını kontrol altına aldıktan sonra sadece kendisinin izin verdiği tüccarlar yoluyla malların geçişine izin verdi.²³ Bu yüzden şeker, tavuk, muz, benzin, dizel ve diğer günlük tüketim ürünleri onların tekeline girdi. Ticaret Odası, bu konuda HTŞ ile baş edemedi. Çünkü HTŞ, çoğu zaman odayı kapatmakla tehdit ediyordu. Birkaç defa oda içinde

²²Örneğin Türkiye, 2018'in başlarında, Türkiye'de faaliyet gösteren ve Suriye'de şubeleri buluna tüm dernek ve kurumları, işlemlerin resmi yollardan yapılmasını sağlamak için sadece PTT yoluyla havale yapmaları şartını getirdi. Bu karar para kaynaklarının kontrolü üzerinde etkili oldu ve çoğu destekçinin Suriye'de beraber çalıştıkları kişi ve örgütler hususunda daha şeffaf politika izlemelerini sağladı.

²³ Bu kişilerin başında ithalat işlemlerinin çoğunu kendi adına gerçekleştiren Hacı Enes Bekri geliyordu.

idari darbeler gerçekleştirdi.²⁴ HTŞ, odayı kendi iç meseleleriyle meşgul ederek tekeline kırmasına izin vermedi.

Aynı şekilde HTŞ, kısa bir süre önce Suriye'nin kuzeyinde küçük girişimlere ön ayak olmaya başladı. Örneğin, Babü'l-Hava kapısını ele geçirdikten sonra kendi çalışanlarının işlettiği restoranlar açtı.

HTŞ ayrıca belirli aidatlar karşılığında akaryakıt istasyonları ve büyük jeneratörleri işletmektedir. HTŞ, Suriye-Türkiye sınırına yakın arazileri ele geçirdi ve üzerine evler inşa etmek için insanlara satmaya başladı.

HTŞ'nin rejimle arasında sınır kapıları olup kapılardan giren mallardan vergi almaktadır. En önemli sınır kapıları arasında gelirlerini HTŞ ile Hurrasüddin'in paylaştığı Murek kapısı yer almaktadır. Daha önce kapıyı kontrol eden Hurrasüddin, gelirinden pay verilmesi karşılığında kapıyı HTŞ'ye teslim etmişti. HTŞ, ayrıca Babü'l-Hava sınır kapısını da kontrol etmektedir.²⁵

HTŞ, kuzey Suriye'de yakıt idaresi için müstakil bir şirket olduğu ilan edilen Veted Şirketini kurdu. Şirketi bölgedeki eski bir yakıt müteahhidi olan Ebu Ragıb el-Nebhan yönetiyor.

---

²⁴ İdlib Ticaret Odası üyesi Bera Yusuf ile yapılan röportaj, 2018.

²⁵ İnternette yayınlanan bazı paylaşımlara bakılırsa zekatın HTŞ'nin önemli gelir kaynakları arasında olduğu görülecektir. Bu ise DAEŞ ile HTŞ'nin açık bir şekilde karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü HTŞ, 2017'de ilk defa bu hususta adım atarak Zekat Divanını kurdu. Divan bölgedeki ileri gelen tüccarlardan ve zenginlerden bağış toplamaya çalışmış ancak güvenilir bir kaynaktan gelen bilgilere göre sadece bin dolar civarında para toplayabilmiş. Bu durum, HTŞ'ye bağlı hatiplerin verdiği cuma hutbelerine yansdı. Hatipler, hutbede insanları bağış yapmaya çağırdı. Hutbede kullandıkları dil, ulaşmaya çalıştıkları şeye ulaşamadıklarını gösteriyordu.

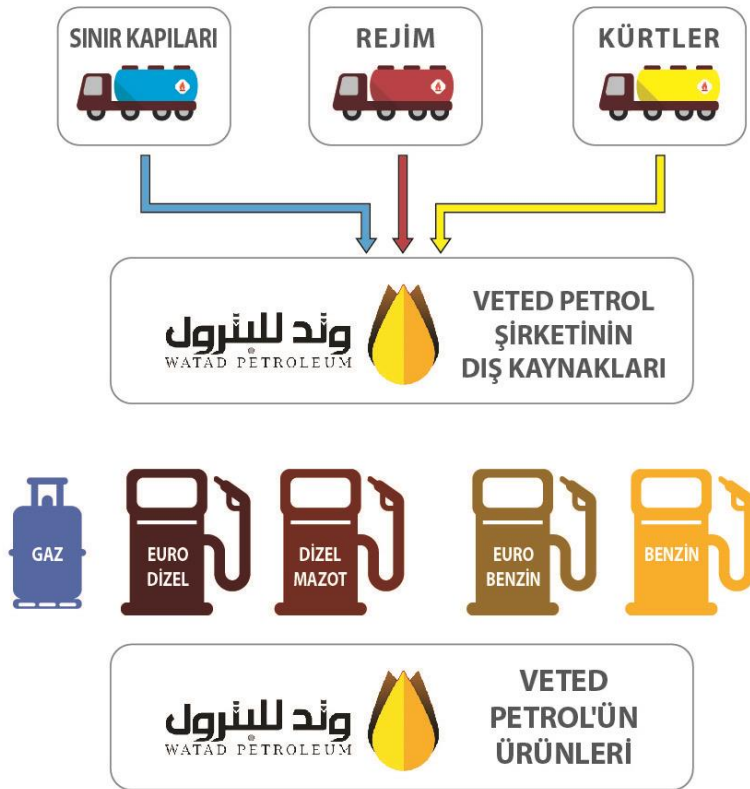

Takas işlemlerinde Nusra Cephesinin aldığı paralar

Madde	Aylık gelir (\$)	Yıllık gelir(\$)	Kontrol zamanı
Mazot	500000	6000000	2017
Benzin	400000	4800000	2017
Şeker	87500	1050000	2014
Tavuk	150000	1800000	2014
Muz	200000	2400000	2014
Diğer maddeler	200000	2400000	-
Toplam gelir	1537500	18450000	

Kaynak: Sahada yapılan röportajlara göre araştırmacı tarafından hazırlanmıştır

Tablo 3

Şekil 2

3. Muhalif grupların savaş finansmanı

1. Halk desteği

İlk dönemlerde halk hareketi, Suriye'nin içinde veya dışında olsun, Suriyelilerin kendi ceplerine dayanıyordu. 2011 yılında mahallenin gençleri, gösteriler için gerekli malzemeleri satın almak için yardımlaşıyordu. Daha sonraki aşamada devlet hastanelerinde yaralıların öldürülüp tutuklandığında insanlar, kendi mahallelerinde saha hastaneleri kurmak için bağışta bulunmaya başladılar. Daha sonra diğerleri de silah satın almak için altın ve para birikimlerini bağışladılar.

Bu durum, sadece içerdeki Suriyelilerle sınırlı kalmadı. Suriye'nin dışındaki Suriyeliler de insani çalışmalara veya saha ve askeri eylemlere destek olmak için yüz milyonlarca dolarlık bağışta bulundular. Bu bağlamda iş adamları büyük çaplı bağışlar yaptılar. Bazıları bu desteği yönetmek için özel dernekler kurdular. Bunların başında Birleşik Arap Emirlikleri'nde ikamet eden iş adamı Dr. Abdulkadir el-Senkiri gelmektedir. Senkiri, Abdulkadir el-Senkiri Vakfını kurdu. Vakıf hala eğitim, tıp ve insani yardım hizmetleri sunmaya devam etmektedir. Bunun yanında İngiltere'de ikamet eden Eymen el-Esfari de Esfari Yardım Derneğini kurdu. Birleşik Arap Emirlikleri'nde ikamet eden Gassan Abbud da Orient Yardım Derneğini kurdu. Ayrıca iş adamları konseyleri ve diğer örgütler kuruldu.

Suriye dışından ve içinden gelen halk desteği 2011 yılında en yüksek seviyesine ulaştı ve zamanla yavaş yavaş geriledi. Gruplar arasında bölünme ve kamplaşmanın başlaması, ihtiyaçların geniş bir yelpazeye yayılması ve Suriye sahnesinin Suriye halkı arasında bile cazibesini kaybetmesine paralel olarak mevcut olan kaynaklar tükendi.

2. Muhalefet gruplarına verilen dış destek

2013'ün başından itibaren bazı ülkeler Suriye'deki çıkarlarını sağlamak için harekete geçti. Bu hareketin bir yönü muhalif grupları desteklemek olarak ortaya çıktı. Bu şekilde muhalifleri desteklemek 3 yolla gerçekleşti:

1. 1. yol: Genel olarak tanınmış belirli kişileri desteklemek yoluyla

Bazı ülkeler desteklerini belli kişilikler aracılığıyla ya da Suriyelilerden ve başkalarından toplanan halk desteğini bu kişilerin yönettiği fonlara “yönlendirme” yoluyla sürdürdü. Bu hususta Suudi Arabistan'da yaşayan Suriyeli Selefi din adamı olan Adnan El-Arur önde gelen örneklerden birisidir. 2011'den önce Sünni-Şii çatışmasıyla ilgili konularda ortaya çıktı ancak 2011'de Suriye'nin siyasi meselesiyle ilgilenmeye başladı. Suudi

Arabistan'dan yayın yapan Selefi bir kanalda her gün uzun saatler boyunca program yapıyordu. Rejim muhalefetin sembolü haline getirmeye çalıştı. Onu rejimi kışkırtan bir sembol olarak gören halk da gösterilerde bunu benimsedi.

Suudi Arabistan, Suudi Arabistan içinde Suriye için toplanan bütün bağışların el-Arur'a verilmesini şart koştu. Bu da onu itibar edilen bir kişi haline getirdi. Bu durum, Eylül 2012'de Devrimci Askeri Konseyler Ortak Komutanlığının başına getirilmesine kadar ulaştı.

Aynı şekilde Mısır ve Körfez'de Şafi, Haccac El-Acemi, Zeynelabidin El-Bikai gibi kişiler ortaya çıktı. Bu kişiler, kimden geldiğine bakılmaksızın bağışçılardan gelen milyonlarca doları ilmi ve askeri selefi gruplara aktardılar. Fakat bu paraların hacmi ve aktarılmasının kolaylığı devlet düzeyinde bir desteğin olduğunu veya en azından devlet tarafından göz yumulduğunu göstermekteydi.

Diğer tarafta ise Emced e-Baytar²⁶ gibi Suriyeli kişiler muhalefet gruplarını destekliyorlardı. Fakat bu destekler, Baytar'ın Humuslular tarafından bilinen mali gücünün çok üzerindeydi. Baytar'ın bu hacmi yüksek desteği, başta Katar olmak üzere Körfez ülkelerine yaptığı ziyaretlerden sonra ortaya çıktı. Aynı şekilde El-Hak Tugayı (Humus'ta kurulmuş ve Şam'ın kırsal kesimleri, İdlib kırsalındaki bazı bölgeler ile Kalamun'a kadar uzanan bir grup) Ebu Reyyan olarak bilinen Katarlı bir iş adamından önemli ölçüde destek aldı. Zehran Alluş, Riyad'daki İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi'nde okuduğu için Suudi Arabistan'daki ilişkilerinden yararlandı ve Suudi şeyhlerinden destek aldı. Ehlü'l-Eser Tugayları tarafından kurulan Esale ve Tenmiye Cephesi de Suudi Arabistan'daki Selefi hareketin güçlü desteğini aldı.

Tabii ki herhangi bir ülkenin bu kişilere doğrudan maddi destek sağladığını ispatlamak mümkün değildir. Ancak bu ülkeler, Suriye'deki savaşın seyrini kontrol etmek ve menfaatlerini garanti altına almak için kendisine bağlı kişilere gerekli desteği vermelerine izin vermiş olabilir. Örneğin Humus'un ileri gelenlerinden olan ve bir körfez ülkesinde yaşayan Ahmed Turkawi, Humus'taki ilk askeri örgütü desteklemeye başladı.²⁷ Harcamaların artmasıyla birlikte gerekli parayı yalnızca bağış kampanyaları aracılığıyla toplayabildi. Ancak ikamet ettiği ülke, bu kampanyaları durdurdu. Bu durum,

²⁶ Baytar'ın rolü hakkında daha fazla bilgi için: El-Faruk Tugaylarının kurulması, aljazeera.net: <https://goo.gl/i58uTH>

²⁷ Halid bin Velid taburunun kurucusu Ahmed Turkawi ile röportaj: <https://goo.gl/QL61kN>

onu desteklediği grubun varlığına son verdi ve aynı devlet tarafından desteklendiğine inanılan başka bir grubun genişlemesine alan açtı.

2. 2. Yol: Doğrudan uluslararası destek

Uluslararası destek, savaşçılara eğitim verilmesi, tıbbi destek, medya çalışmalarının desteklenmesi ve savaşçılara yemek pişirilecek yerlerin kurulması için belli miktarda paranın verilmesi şeklinde 2014 sonrası dönemde başladı. Daha sonra Suriye'nin güneyinde ve kuzeyinde yaklaşık 50 askeri gruba düzenli olmayan maaşlar verilerek askeri ortak operasyon odaları (Ürdün'de MOK, Türkiye'de MOM) kuruldu. Bu gruplar arasında Der'a'daki askeri konseyler, kuzeyde Şam Tugayları, Ceşü'l-Mücahidin, Festakim Topluluğu yer alıyordu.²⁸

Kuzeydeki MOM'dan destek alan grupların çoğu, elde ettiği silah ve paranın bir kısmını HTŞ'nin grubu hedef almaması karşılığında ona veriyordu. HTŞ bunu yapmayan bütün grupları ortadan kaldırdı.

Müşterek operasyon odaları, desteklerini Temmuz 2017'de tamamen durdurdu. Fırat Kalkanı grupları, daha sonra doğrudan Türkiye'nin koruması altına girdi. Bu gruplar, Fırat Kalkanı bölgesindeki sınır geçişlerinin gelirlerinden aylık hisseler almaya başladı.

Operasyon odalarına ek olarak, bazı ülkeler gruplara doğrudan mali destek sağladı. Bu destek, destek veren ülkelerin temsilcileri tarafından doğrudan ve nakit olarak Türkiye ve Ürdün'de veriliyordu. Bazı ülkeler ortak operasyon odalarının kurulmasından sonra bile doğrudan destek vermeye devam etti. Bu da odalar arasında, odaların kurulma hedeflerini dağıtmasından dolayı anlaşmazlıklara neden oldu.

3. 3. Yol: Teknik ve lojistik destek

Muhafif gruplar, DAES'e karşı savaşında Uluslararası Koalisyonun veya Türkiye'den lojistik ve askeri destek aldı. Bazı durumlarda DAES'e karşı askeri operasyonlarda para da aldılar. Bu desteğin en önemli örnekleri arasında 2014'ün sonlarındaki Kobani savaşı, daha sonra Fırat Kalkanı bölgesi olarak bilinecek olan bölgedeki 2016 ortalarındaki savaş ile 2018'in başlarında başlayan Zeytin Dalı operasyonu yer aldı.

²⁸ Bu grupların savaşçı sayısının otuz bin ila yüz bin savaşçı arasında değiştiği tahmin ediliyor. Her savaşçı bir buçuk yıldan fazla bir sürede aylık yüz dolar alıyordu. Fırat Kalkanı Harekatına katılan gruplardaki (Semerkant Tugayı gibi) savaşçılar ise yaklaşık üç yüz dolar alıyordu.

Ahmed el-Abdu grubu, Suriye'nin güneydoğusunda DAESH ile savaşması için büyük destek gördü. ABD kuvvetleri, birçok defa savaşta ona destek verdi. İngiliz kuvvetleri de Deyrezor yakınlarında bulunan DAESH'e karşı küçük çaplı operasyonlar yürütmek üzere Esale ve Tenmiye Cephesi kuvvetleri ile koordinasyon içinde hareket etti. Bu operasyonlar arasında İngiltere tarafından aranan bazı kişilerin tutuklanması için İngiliz paraşüt birliğinin düzenlediği operasyon yer aldı.

Üçüncü Bölüm Ganimetler ve fidyeler

2011'in ikinci yarısından itibaren muhalif gruplar rejimin kontrol noktaları, merkezleri ve diğer kurumlarından ganimet elde etmeye başladılar. Rejimden ayrılan askerler de muhaliflere getirebildikleri hafif ve ağır silahları getirmeye başladılar.

Aynı şekilde silahlı muhalefet, elinde tutuklu olan yabancıların serbest bırakılması karşılığında 2012'den bu yana maddi kaynak elde ediyor. 2012 yılının başlarında El-Faruk Tugayları, İranlı subayları esir aldı.²⁹ Grup, bu subayların serbest bırakılmaları karşılığında en az 5 milyon dolar aldı. Aynı şekilde Âsifetu's-Şimal (Kuzey Fırtınası) Tugayı, Ekim 2013'te, Halep kırsalında tutukladığı İranlıların serbest bırakılması için on milyonlarca dolar olduğu tahmin edilen bir para aldı. Muhalefet gruplarının, elinde olan tutukluların ve mahkumların serbest bırakılması karşılığında para aldığı başka durumlar da oldu.

4. Ticaret ve yatırımlar

Savaşların genişlemesi ve son yıllarda muhalefet gruplarının aldığı fonların çoğuna yerleştirilen şartlardan dolayı, muhalefete verilecek desteğinin bağımsız olması gerektiği çağrıları ortaya çıktı. Böylece yatırım, ticaret ve uzun yıllar süren savaşın tükettiği halk desteğini yeniden canlandırmak gibi fikirler ortaya atıldı. Bu durum, çoğu gurubun iyi gelir getirecek yatırım ve ticaret işleri araştırmaya itti. Büyük oluşumlar ticari işletme olarak adlandırılan ve kısaca "ekonomik" denilen birlikleri kurmaya başladı. Bu birliklerin iki temel görevi vardı:

1. Örgüt veya hareketin kaynaklarını geliştirmek ve koşullu destekten kurtulmaya çalışmak.

²⁹İlk operasyon, Faruk tugaylarının İran istihbaratı çalıştıklarını iddia ettiği İran unsurlarının tutuklanmasıydı. Tugay, tutukluların video kaydını yayınladı: <https://goo.gl/DMfm9z> Aynı şekilde Faruk tugayları, aynı dönemde Humus'ta çalışan İranlı uzmanları tutukladı: <https://goo.gl/yE4Eq4>

2. 2: Örgütün faaliyet gösterdiği bölgede imajını geliştirecek projeler yapmak.

Muhalefet gruplarındaki en önemli ticari işletmeler birimler arasında, bir dizi restoran, otomobil ve yedek parça dükkânı, tarımsal projeler ve küçük atölyeler işleten Ahraru'ş-Şam işletmeleri yer alıyor. Ahraru'ş-Şam'ın ticari işletmesi ayrıca inşaat sektörüne girerek Babü'l-Hava yakınlarında binalar inşa etti ve bölgede çalışmak isteyen dernek ve örgütlere nispeten yüksek oranlarda kiraya verdi. Örneğin 100 m²'lik bir dükkânın fiyatı yaklaşık kırk bin dolardı. Bir ofisin aylık kirası ise iki yüz elli dolar. İşletme, yüzlerce Kia Cerato marka arabayı Suriye'nin kuzeyine ithal etti. Arabaların yaklaşık fiyatı ise 15.000 dolardı.

Ahrar ile HTŞ arasındaki savaşta bu araçların birçoğuna HTŞ tarafından el konuldu. HTŞ, kendisiyle çalışan galeriler veya sadece bunun için açılmış galeriler yoluyla bu arabaları sattı.

Aynı şekilde Doğu Guta'daki İslam Ordusu da büyük bir silah dükkânı açtı ve küçük projeler yürüttü. Ancak bu ticaret, kuşatma ve rejim ile sürekli olarak çatışma gibi sebeplerden dolayı küçük hacimli kaldı ve Suriye'nin kuzeyinde olduğu gibi gelişmedi.

Feyleku'r-Rahman da Şam'ın kırsal kesimlerindeki insanların ihtiyaç duyduğu temel maddeleri satan "Rahmet Ticaret"i kurdu ancak kurumun gelirleri de büyük değildi.

Şam cephesi de Türkiye'ye açılan Babü's-Selame sınır kapısını kontrol ederek uzun süre kendisini finanse etmeyi başardı. Cephe, giriş yapan mallardan vergi alıyordu. Halep kırsalındaki Nureddin Zengi Hareketi de kontrol ettiği bölgelerden geçen kamyonlardan vergi alıyordu. Hareket bu şekilde yüksek meblağlar elde ederek yetersiz destek karşısında uzun süre ayakta durdu.

Bazı muhalefet grupları da Halep, Hama ve İdlib köylerinde birçok kişinin mallarına rejimle çalıştıkları veya DAESH yanlısı oldukları gerekçesiyle el koydu. Örneğin Halep sanayi bölgelerindeki fabrikaların bir kısmı parçalanarak Irak'ta veya Türkiye'de ya da Suriye'nin bizzat kuzeyinde satıldı. Suriye-Türkiye sınırındaki Harim'den geçenler, Halep'ten taşınan makineleri ve yedek parça kalıntılarını hala görebilmektedir. Bazı iş adamları, mülklerini ve mallarını korumak için diğer gruplara para ödemek zorunda kaldılar. Bu da koruma döneminde grupla için orta derecede bir gelir oluşturdu.

Aynı şekilde bütün gruplar, Suriye'deki tüm diğer aktörlerin yaptığı gibi ulaşım ve kaçakçılık ticaretine dahil olmuşlardır. Bu ticaret mal, eşya, kişi ve

paranın bir kontrol alanından diğerine aktarılmasını kapsıyordu. Bu konu, bu çalışmanın II. bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

5. Muhalefet gruplarına verilen desteğin mevcut durumu

Muhalefet gruplarına verilen destek aşamalarını üç ana bölüme ayırabiliriz:

- **Birinci aşamada**, Suriye içinden ve dışından gelen büyük çaplı bağışlara dayanmak, rejimden ayrılan kişiler veya kontrol noktaları ve onları idare eden birimler aracılığıyla silah elde etme aşamasıydı. Bu şekilde bu tugaylar ve gruplar, Suriye bölgelerinin çoğunda güçlendi ve konuşlandı. Bu aşama 2011'in sonlarında Tugayların oluşmasından 2013'ün başına kadar yani yaklaşık bir yıl devam etti.
- **İkinci aşamada** gruplar, çoğunlukla bölge ülkeleriyle irtibatları olan bağışçılara veya destek koordinasyon odaları yoluyla gelen desteğe dayandı. Bu da gruplara neredeyse aylık olarak sabit bir gelir, savaşçıların sayısının artması ve yeni savaşlar başlatmasını sağladı. Fakat diğer taraftan bu durum, grupların kararları üzerinde etkili oldu.
- **Üçüncü aşamada** bazı gruplar, dış destek alma aşamasında artan harcamaları karşılamayan projeler kurarak kendilerine dayanmaya yöneldi. Rusya ve rejimin muhalif grupların kontrolü altındaki Suriye bölgelerinin çoğunu kontrol etmesinde sonra çoğu muhalif grup Kuzey Suriye'ye sıkıştı.

Son aşama, gelir açısından gruplar için en zor olan aşama kabul edilmektedir. Çoğu bireysel destekçi, ya bu grupların kontrol ettiği bölgeleri kaybetmesinden ya da kendilerini ikamet ettikleri ülkelerde sıkıntıya sokabilecek para gönderme süreci üzerindeki yasal kısıtlamalardan dolayı destek vermeyi kesti. Aynı şekilde bütün ülkeler askeri muhalefeti desteklemeyi bıraktı. Türkiye de son altı ay içinde Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalına hareketlerine katılan tugaylara ödediği küçük miktarlarda para dışında destek vermedi. Örneğin en fazla destek alabilen Feyleku's-Şam, savaşçılarına son altı ayda iki ayda bir 25 dolardan fazla maaş vermedi. Ahraru's-Şam hareketi savaşçıları da aylık 10.000 Suriye lirası (yaklaşık 20 \$) aldı. Mevcut grupların çoğu, onları destekleyen Suriyeli bağışçılar ve tüccarlarla ilişkilerini sürdürerek gerekli asgari desteği alabilmektedir.

4: DAESH'in ve Kürt özyönetiminin savaş finansmanı

1. DAESH'in para kaynakları

DAESH'in para kaynakları 2014-2015 yılları arasında zirveye ulaştı. Yıllık gelir 2,2 milyar \$ 'a ulaştı ve böylelikle dünya tarihindeki en zengin terör örgütü oldu.³⁰

1. Petrol: Petrol, DAESH'in en önemli para kaynaklarından birisiydi. Günlük petrol üretimi yaklaşık elli bin varil en yüksek seviyesini gördü. DAESH'in petrolden gelen aylık geliri yaklaşık 50 milyon dolar civarındaydı.³¹ Petrol gelirleri DAESH bütçesinin büyük bölümünü oluşturuyordu.

Aynı şekilde petrol ve doğal gazın çıkarılması ve satışı hususundaki koordinasyon, rejim ve DAESH arasında önemli bir iş birliği şeklini ve DAESH'in önemli bir finansman kaynağını oluşturdu. Bu alanda yapılan önde gelen anlaşmalardan birisi, DAESH'in 9/5/2014 tarihinde Kuniku doğalgaz çıkarma tesisini ele geçirmesi sonrasında tesisin rejim mühendisleri tarafından işletilmesi konusunda yapılan anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre rejim mühendisleri tesisi işletecek, DAESH'e çıkan doğalgazdan bir pay verilecek ve Guta'daki Sana istasyonu ile Humus'taki Cender istasyonuna doğalgaz gönderilecekti.

DAESH'in Nisan 2014'te Tabka'nın güneyinde bulunan Tuynan petrol sahasını ele geçirmesinden sonra DAESH ile rejim arasında başka bir anlaşma imzalandı. Anlaşmaya göre rejim, petrol sahasını işletmek ve bakımını yapmak için mühendislerini gönderecek, buna karşılık DAESH sahayı ve mühendisleri koruyacaktı. Çıkarılan petrolün %60'ı rejime, % 40'ı ise DAESH'e gidiyordu.

2. Savaş ganimetleri: Muhalif gruplar ile HTŞ de olduğu gibi ganimetler DAESH'in en büyük gelir kapısını oluşturuyordu. Fakat DAESH, tekfir düşüncesinden dolayı bu hususta daha çok geniş hareket ediyordu. Bu tekfir düşüncesi, bütün muhaliflerini kapsıyordu. DAESH bir belde ya da kenti ele geçirdiğinde hemen evlerdeki eşyalar, para, araba ve hayvanları toplamaya başlıyordu.

DAESH Irak'ta çok özel hir ganimet çeşidi ele etti. Bu ganimet, Musul'daki merkez bankasının bir şubesi de dahil olmak üzere 121 banka şubesini ele geçirmesiydi. Irak Merkez Bankası'nın tahminlerine göre bu şubelerde

³⁰ The UN Strikes Back at ISIL's Black Economy, Brookings Institute, 23/8/2014:

<https://goo.gl/sVMqSz>

³¹ U.S. coalition slashes ISIS oil revenue by more than 90%, USA Today, 2/10/2017:

<https://goo.gl/sxGb7f>

DAEŞ tarafından ele geçirilen toplam para, yüz milyon doları (850 milyardan fazla Irak dinarı) geçiyordu.³²

3. Zekat Divanı: Zekat dşvanı, DAEŞ'in petrol dışı en önemli kaynaklardan birisidir. DAEŞ, topraklarında ikamet eden tüccar ve kişileri mallarının % 2,5'i oranında zekat vermeye zorluyordu.

4. Tarihi eserlerin satışı: DAEŞ, Irak ve Suriye'deki tarihi eserleri iki yönlü olarak kullandı. Bir taraftan satması mümkün olmayan tarihi eserlerin patlatma görüntülerini yayımlayarak medeniyeti tekfir edenleri kendine çekmek istedi. Diğer taraftan ise kaçırılması ve satılması mümkün olan tarihi eserleri sattı. Patlattığı tarihi eserleri de bu kaçakçılık suçunu örtmek için kullandı. DAEŞ tarafından satılan Irak ve Suriye'ye ait tarihi eserlerin 200 milyon dolardan fazla ettiği tahmin edilmektedir.³³

5. Tarım ve ticaret: DAEŞ, kontrol ettiği bölgelerde tarım arazilerine ve su kaynaklarına yoğun bir yatırım yaptı. Örgüt, tarımsal ürünlerini başta rejim olmak üzere birçok aktöre satmaya çalıştı. Şu an Suriye Meclisinde milletvekili olan Hüsam Katırcı, Suriye rejimi adına buğday alımında büyük bir rol oynadı.³⁴

6. Geçiş ücretleri: DAEŞ, diğer aktörlerin gibi, bölgelerinden diğer alanlara geçen araçlardan ve insanlar vergi aldı.

2. Kürt özyönetiminin finansman kaynakları

1. Tarımsal ve doğal kaynaklar: Demokratik Birlik Partinin kontrol ettiği bölge, Suriye'nin en zengin bölgelerinden biri olup, büyük tarımsal kaynaklara ek olarak bir dizi petrol ve doğalgaz sahası içermektedir.

Parti, 2014-2016 yılları arasında petrol ve doğalgaz alanlarının çoğunu kontrol eden DAEŞ gibi karaborsada petrol ve doğalgaz satmaya çalıştı. Suriye rejimi, bu hususta ilk alıcıydı ancak piyasa değerinin çok altında fiyat elde etmek için durumu sömürüyordu.

2. Dış destek: Kürt yönetimine bağlı Kürt Demokratik Güçleri, ABD ve müttefiklerinden doğrudan askeri destek alıyor. Washington, verdiği desteğin

³² Daha fazla bilgi için Merkez Bankasının açıklaması, Sumeriyye TV, 8/8/2017: <https://goo.gl/Wh2DtZ>

³³ ISIS is making \$200 million from stolen ancient artifacts, Business Insider, 7/8/2016: <https://goo.gl/JQzGHw>

³⁴ Bir işadamı, Esed rejimine gıda temin edilmesine yardım etti, Reuters 11/10/2017: <https://goo.gl/Zq99e8>

DAEŞ ile savaş için gerekli ekipmanla sınırlı olduğunu ve bu desteği çok yakında takip ettiğini söylüyor.³⁵

Uluslararası koalisyon, Suriyeli Demokrat güçlerine, unsurlarının maaşlarını karşılamak için on milyonlarca dolar verdiğini belirtiyor.

Amerika Birleşik Devletleri, Doğu Fırat'ta istikrar projeleri olarak nitelediği projeler için 200 milyon dolar ayırdı. Bu miktar su, sağlık, eğitim, sağlık, yol ve moloz kaldırma projelerine harcanıyor. Başkan Trump 31/3/2018 tarihinde bu parayı kesmeye karar verdi.³⁶ Suudi Arabistan bu projelere 100 milyon dolar ayırdı ve miktarı 17/10/2018 tarihinde ABD'ye teslim etti.³⁷

3. Ücretler ve vergiler: Özyönetim, kontrol ettiği bölgelerde hükumete benzer bir sistemle vergileri topluyor. Bu sistem, araba ve emlak tescil vergileri; araç, kişi ve mal geçiş ücretleri gibi sunulan hizmetlerden alınan vergiler ve ücretleri kapsıyor. Örneğin Özyönetim, kayıt edilen her bir araba için yılda 300 dolar, topraklarını geçen her kişi için 5 doları, mal veya yakıt yüklü araçlardan yüküne göre 1 tondan yaklaşık 10 dolar ücret alıyordu. Özyönetim ayrıca ticari işletmelerden ve gayrimenkullerden vergi alıyordu.

İkinci bölüm: Suriye'de çatışan güçler arasındaki ticari ilişkiler

1. Çatışan güçler arasındaki ekonomik ilişkilerin kökenleri

Savaşan taraflar arasında ticaret, sadece Suriye örneğiyle sınırlı değildir. Örneğin Lübnan iç savaşında (1975-1990), savaşan taraflar arasında ticari ilişkiler vardı. Lübnan'daki Deyru'l-Kamar köyünde (Beyrut ve Sayda arasında) 1980'lerde kuşatılmış, çeşitli taraflar buraya büyük miktarda yakıt ve gıda malzemelerinin girmesine katkıda bulunmuştu. 1985 ile 1987 yılları arasında, aslında Filistinlilere karşı olan direnişçi Lübnan Kuvvetlerinin kontrol ettiği Jounieh havaalanından binlerce Filistinli savaşçı büyük paralar

³⁵ Telephonic Press Briefing with James Jeffrey, Special Representative for Syria Engagement, US Department of State, 7/11/2018: <https://goo.gl/ahGZdE>

³⁶ Trump puts hold on more than \$200 million in Syria recovery funds, CNN, 31/3/2018: <https://goo.gl/grnxiB>

³⁷ Saudi Arabia transfers \$100 million to U.S. amid crisis over Khashoggi, Washington Post, 17/10/2018: <https://goo.gl/4CbtNM>

karşılığında gölgeye girdi. Bu savaşçılar, Lübnan Kuvvetlerinin düşmanı olan Emel hareketiyle savaşmaları için gelmişti.³⁸ İşte Lübnan savaşındaki bu tür ticari olaylar, bugünkü Lübnan ekonomisine zemin hazırladı. Bu ekonomiye daha önce savaştaki güçler veya ondan doğan güçler, devletin kamu kurumlarını kontrol ediyordu. İç savaş süresince temas noktaları üzerine inşa edilen savaş ekonomisini yasallaştırdı.

Yemen meselesinde çatışan taraflar arasındaki ticaret, bütün Yemen topraklarında aktif ve canlı kabul edilmektedir. Hudeyde limanının kontrolü ve idaresi, çatışmada önemli bir rol oynadı ve oynamaya da devam etmektedir. Çünkü liman, Yemen gelirin temel kaynağı konumundadır. Yemen'de çatışan taraflara ait askeri kontrol noktaları yaygın olup buralardan geçiş ücretlidir.³⁹ Husiler, savaş faaliyetlerini finanse etmek için kendilerine yakın tüccarlar aracılığıyla farklı bölgelerde petrol ve doğalgaz şirketleri kurdu. Yemenlilerin kontrol ettiği başkent San'a'da dükkanların raflarında Suudi Arabistan sütü dahil olmak üzere Suudi ürünleri göze çarpmaktadır. Bu da bu sütlerin neredeyse her gün geldiği anlamına geliyor.

1. İhtiyaçların örtüşmesi ve açgözlülük

Suriye rejimi, siyasi ve ekonomik olarak "yetkilere karşılık otoriteye sadakat" temeli üzerine kurulmuştur. Bu doğrultuda Esad rejimindeki binlerce subay ve memur sadakatleri karşılığında devasa bir servet elde edebildi. Bu kural, rejime karşı halk protestolarının başlamasıyla rejim tarafından genişletilerek muhalif olarak suçlana kişilerin mallarını yağmalamayı ve onlara şantaj yapmayı kapsar hale geldi. Bu ise bir taraftan bireyleri ve bölgeleri cezalandırmak, diğer taraftan ise güvenlik ve müttefik güçleri finanse etmek için kullanılan için bir araç haline geldi.

Diğer taraftan rejim muhalifleri de "içerdeki çalışan/ajan" yani rejim bölgelerinde olup fikri veya ekonomik nedenlerle muhalifler ile iş birliği yapan kişilere dayanıyordu. Bu kişiler, muhalefetin ihtiyaç duyduğu tıbbi malzemeler, mühimmat veya kişileri geçirmek veya satın almak için para veriyorlardı.

Kürt yönetimi bütün taraflar içinde en çok pragmatik taraf idi. Pragmatikliğinden dolayı ekonomik ilişkilerin yanı sıra politik ilişkiler de

³⁸Daha fazla bilgi için bkz.

War, Institutions, and Social Change in the Middle East, Steven Heydemann, UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS, Los Angeles, 2000.

³⁹Yemen'de Güç ve Zenginlik Yolu Savaş Ekonomisi, el-Arap, 4/8/2017: <https://goo.gl/HDpH7x>

kurabildi ve rejim varlığını asgari düzeye sürdürdü. Bu da ona rejimle ticaretin sağladığı ekonomik gelirin yanı sıra uluslararası meşruiyet için gerekli belgeleri elde etmesini sağladı.

Aktörler arasındaki bu ilişkiler, çatışan taraflar arasındaki sınırlardan geçerek aracılık yapan savaş tüccarlarını ortaya çıkardı. Bu kişiler, şiddetli savaş altında işlerini güvence altına almalarını sağlayan ilişkiler ağı kurdular. Dolayısıyla bu kişiler, büyük ve hatta fahiş servetler ettiler.

2. Toprak ve kaynakları paylaşma

Suriye'de toprak kontrolünün dağıtımının niteliği, ekonomik ilişkilerde önemli bir rol oynadı. Rejim, Suriye'de devleti ve sivil boyutu kontrol eden “yararlı Suriye” olarak bilinen bölgeleri korumayı amaçladı. Fakat bölgeleri petrol, doğalgaz, su ve tarım arazileri gibi tabii kaynaklar açısından faydalı değildi. Bu bölgeler ise Humus kırsalından (Tedmür ve Feraklis) Suriye'nin kuzeydoğu köşesine kadar uzanan doğu bölgesiydi. Bu bölgeler uzun yıllar boyunca DAES ve Kürtler arasında el değiştirdi.

Her ne kadar rejim, daha önce tek sahibi iken buraları kontrol eden aktörlerden bu kaynakların bir alıcısı haline gelmiş olsa da sadece sınırlı bir kapsamda dış kaynak arayışı içine girdi. Aynı şey diğer aktörler için de geçerliydi. Bunun iki temel sebebi vardı:

- **Düşük fiyatlar:** Rejim, bazen küresel pazardaki değerinin dörtte birinden daha düşük fiyatlarda petrol ürünleri alıyordu. DAES, rejime bir varil petrolü yaklaşık 20 dolara satıyordu. Bu süre zarfında yani 2013 yılında uluslararası piyasada bir varil petrolün fiyatı ise fiyatı 91 dolardı. 2014'te ise yaklaşık 85 dolardı.
- **Düşük taşıma maliyeti:** Bu husus, Suriye'deki diğer çatışma bölgelerinden gelen mal ve ürünlere yerel pazarlarda rekabet avantajının yanı sıra diğer taraflarla iş yapmakla ortaya çıkabilecek politik, hatta güvenlik ve askeri risklerin atlatılmasını sağlamaktadır.

Geçtiğimiz yıllar boyunca tüm etki alanları, belirli rekabet avantajlarından yararlanmış ve doğal kaynakları sınırlı olsa bile en azından ekonomik olarak düşmemelerini sağlamıştır.

Üçüncü Bölüm Sonraki mutabakatlara bir giriş olarak ticaret

Çeşitli taraflar, belirli durumlarda ekonomik ilişkilerini, geçici ekonomik mutabakatlar oluşturmak için kullandılar. Örneğin, rejim ile HTŞ'nin kontrolü arasında olan Hama'nın kuzeydoğu kırsalındaki Ebu Dali sınır kapısında iki taraf arasında “serbest bir bölge” vardı. Bu bölge, uzun yıllar boyunca Suriye'nin en önemli ticaret ve ulaşım alanı oldu. Bu bölge, rejim, muhalefet ve HTŞ'den bağımsız Ahmet Derviş grubu tarafından idare

ediliyordu. Bu grup, bölge olarak muhalefete yakın, HTŞ'ye yakın sıkı uygulamalara sahip ve daha sonra Suriye meclisinde milletvekili olan grubun lideri Ahmed Derviş aracılığıyla rejim ile imtiyazlı ilişkilere sahipti.

HTŞ, bazı silahlar da dahil olmak üzere tüm ekonomik kaynaklarını bu bölgeden elde ediyordu. Rejim ise Türkiye'den gelen ucuz yiyecek ve elbise alıyordu. Buna karşılık, diğer yolların kapalı olmasından dolayı Rejimin hareketleri için gerçek bir nefes alma yeri olan Hanasır-Halep yoluna HTŞ'nin saldırmamasını garanti ediyordu. Ebu Dali köyü, bu yolun üzerinde yer alıyor ve rejim oraya giremiyor. Bu köyde muhalefetin elindeki bölgelerin aksine elektrik, su ve telefon gibi tüm ana hizmetler var. HTŞ, köyün yakınlarındaki bazı muhalif köyler için elektrik de dahil olmak üzere ihtiyaç duyduğu her şeyi buradan temin ediyordu. Bu da askeri, ekonomik ve siyasi faktörlerin iç içe girdiği özel bir mutabakatı netice veriyordu. Fakat bir aşamada dengenin bozulmasıyla HTŞ üç yıl faydalandığı Ebu Dali köyüne baskın düzenledi ve Ahmed Derviş güçlerini köyden çıkardı. Buna karşılık rejim de sınır kapısını kapattı. Ancak doğu bölgesinden DAES'i attıktan sonra geçebileceği diğer yolları da güvence altına aldı. Dolayısıyla rejimin Halep'e karadan ulaşma sorunu kalmadı.⁴⁰

Bir başka durumda Humus'un El-Va'r mahallesindeki rejim güçleri, muhalefet kontrolü altındaki mahallede bulunan "el-Ber Toplumsal Hizmetler Hastanesinde bulunuyordu. Muhalifler, bu hastanedeki askerleri nöbet değişimi sırasında hedef alabilir ve her an tutuklayabilirdi. Fakat muhalifler mahalleden çıkıncaya kadar bu meydana gelmedi. Çünkü rejim unsurları, muhaliflerin saldırısından korunmaya karşılık onlara araba aküleri, jeneratörleri çalıştırmak için gerekli yakıtı veriyordu.

Afrin bölgesindeki Kürtlerin muhalifler ile iyi ticaret ilişkilerine sahiptiler. Kürtler, Halep'in batı ve doğu kırsalına benzin, zeytinyağı, sebze ve yakınlardaki bölgelerden gelen her şeyin girmesine izin veriyorlardı. Kürtler, buna izin vermedikleri takdirde iki muhalefet bölgesi arasında oldukları için askeri olarak kuşatılacaklarını biliyorlardı. Zeytin Dalı harekatı, bu mutabakata son verdi. Bu da tüm İdlib bölgesinde akaryakıt fiyatlarının yükselmesine sebep oldu. Afrin'in bütün taraflar tarafından kuşatılması da bölgenin ÖSO ve onu destekleyen Türk kuvvetleri eline geçmesini hızlandırdı. İşte ticaret bazen mutabakatlara giriş ve bütün tarafların zamanında yararlandığı daha büyük bir satranç taşı idi.

2. Mal ve hizmet ticareti

1. Mal ve hizmet akışı

Suriye'deki çatışmanın sekizinci yılına yaklaşmasıyla birlikte Suriye savaşında mal ve hizmet akışı konusu hayati bir konu haline geldi. Bu konu, bazen mutabakat alanıyken bazen de kesin karar alma faktörüydü. Örneğin rejim, başta Humus, Ma'zamiye, Dareya, Doğu Guta ve Yermuk kampı olmak üzere çeşitli bölgelere mal ve hizmet tedarikini kesti. Eski Humus hususunda rejim, 700 gün boyunca kuşatmayı devam ettirdi. Bu kuşatma

⁴⁰Daha fazla bilgi için bkz. Ebu Dali köyü hakkında bilmedikleriniz, İneb Beledi gazetesi, 06/10/2017: <https://goo.gl/6Yddr7>

sonucunda bölgede kötü beslenme vakaları görüldü. Muhalifler bölgeden çıkmak için rejimle mutabakat imzalamak zorunda kaldılar.

Başkent Şam'daki Berze mahallesi ile Humus'taki el-Va'r mahallesi, muhalefet ve rejim arasındaki ticaret ilişkileri açısından iki özel alanı oluşturuyordu. Rejim müzakere sürecinde (görüşmeler zamanında) mal ve hizmet akışına izin verdi. Fakat bu giriş, elektrik olmadığı için bölge sakinleri ya da muhalif güçlerin saklayamayacağı sebze, süt ve et gibi ürünlerle sınırlıydı. Buna karşılık muhalifler, rejimin bölgede yer alan ve hayati önem taşıyan tesislerini çalıştırmasına izin verdi. Mesela Berze mahallesindeki Bilimsel Araştırmalar Merkezi ve yakınlardaki kurumlarda çalışanlar, muhaliflerin gözü önünde işe gelip gidiyorlardı. Yakınlardaki yollar da normal bir şekilde çalışıyordu. Bazen bu tesisler iki taraf arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden birkaç günlüğüne çalışmıyor fakat daha sonra yeni bir anlaşmayla yeniden çalışmaya başlıyordu.

Rejim ile Doğu Guta'daki muhalifler arasındaki ticari ilişkileri hayvansal ürünler (peynir, süt, et vb.) üreten bir fabrikayı işleten Muhyiddin el-Menfuş (Ebu Eymen) adındaki bir kişi tarafından yürütülüyordu. Şam'ın bu ürünlere ihtiyacı vardı. Doğu Guta ablukasına rağmen bu ürünler Şam'a Guta üzerinden gidiyordu. Buna karşılık muhalefet bölgeleri, bazen az miktarda gıda maddeleri alıyordu. Bu ürünler gerçek fiyatlarından yirmi kat daha fazlasına satılıyordu.

Muhalefet gruplarının kazdığı tüneller, kontrol ettiği bölgeler ile kontrolü dışındaki bölgeleri birbirine bağlıyordu ve arabaların geçebileceği genişlikteydi. Bu tüneller, tarım ürünlerinin muhalefet bölgelerine götürmek ve neredeyse tüm malları rejimin bölgelerinden ithal etmek için kullanıldı. Bu da Ceyşü'l-İslam başta olmak üzere muhalif gruplara önemli mali kaynaklar sağladı.

Rejim bölgelerinden muhalefet güçleri ve HTŞ tarafından kontrol edilen Idlib ve Halep kırsalına Yüzlerce ürün gidiyor. Hala da gitmeye devam ediyor. Bu akış Murek sınır kapısı⁴¹ ve Medyak kalesi aracılığıyla olmaktadır. Daha önce Ebu Dali sınır kapısı vardı. HTŞ'nin saldırısından sonra kapatıldı ve yerine Murek kapısı açıldı. Halep ve İdlib kırsalına Suriye'de üretilen gıda maddeleri, mutfak tüpleri ve ithal araba parçaları giriyor, sebze ve meyve ise çıkıyordu.

⁴¹ Bkz. Nusra ve rejim arasındaki Murek kapısının açılması, el-Müdün gazetesi, 13/11/2017: <https://goo.gl/Lvp28Z>

Öte yandan, Kürt özyönetimi ile rejim arasındaki yollar kapanmadı. Sadece Zeytin Dalı hareketinin ilk üç ayında Afrin yolları kesilmişti. Mallar ve insanlar, muhaliflerin kontrolü altındaki Fırat Kalkanı bölgelerine yönüne Menbiç'e girmeye ve çıkmaya devam ediyor. Bölgeye giren en önemli madde yakıt iken ve çıkan en önemli madde giyim eşyası, gıda ve elektrondur. Rejim bölgelerinde üretilen ürünler ile Türk malları, Kürt bölgelerindeki piyasada kolaylıkla görülebiliyor. Bu ürünlerin çoğu rejim ile muhalifler arasındaki kapılardan gelmektedir. Diğer Türk ürünleri ise Irak Kürdistanı aracılığıyla gelmektedir.

Çeşitli güçler arasında alım satımı yapılan maddeler

Madde	Rejim	Muhalefet	Nusra	Kürtler
Rejim		Gaz-gıda maddeleri-tütün-rafine yakıt	Gaz-gıda maddeleri-tütün-yakıt	Gıda maddeleri-yedek parça-tütün-sanayi maddeleri-uzmanlar
Muhalefet	Tarım ürünleri – gıda maddeleri-Elbise		Crops- clothes	Tarım ürünleri – gıda maddeleri-Elektronik malzemeler
Nusra	Tarım ürünleri – gıda maddeleri-Elbise	Tarım ürünleri – araç yedek parçaları		Tarım ürünleri – araba ve yedek parça
Kürtler	Ham yakıt	Tarım ürünleri-gıda maddeleri-Elektronik malzemeler	Crude fuel	

Kaynak: Sahada yapılan röportajlara dayanılarak araştırmacı tarafından hazırlandı

Tablo 4

2. Petrol ve doğalgaz

Enerji kaynaklarının akışı meselesi, çeşitli taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin incelenmesinde önemli bir nokta oluşturmaktadır. Suriye'de petrolü kontrol eden taraf, servetin en önemli yönünü kontrol etmektedir. DAESH uzun yıllar boyunca petrol ve doğalgazı kontrol etti ve bütün taraflarla istediği şekilde ticari ilişkiler kurdu. Kürt özyönetimi de bugün bu kaynakların çoğunu kontrol ediyor ve tüm taraflara kendi denklemlerini dayatıyor.

Ham haliyle petrol, Özyönetim bölgelerinden rejim, muhalefet ve HTŞ'nin bulunduğu bölgelere ihraç edilen en önemli ürün konumundadır. Rejim Humus ve Banyas'taki iki ana rafineriye sahip olduğu için diğer taraflardan daha fazla petrolü kullanabiliyor ve paketlenmiş gaza ek olarak benzin ve mazotu diğer taraflara satıyor.

HTŞ, muhalefet ve özyönetimin elinde ilkel rafineriler var ve bunlar, ham petrolü benzin, mazot ve gaza dönüştürebiliyor. Bu rafineriler, zamanla

gelişti ve mevcut ürünlerden daha yüksek kalitede ürünler üretebilir hale geldi. Örneğin muhalefetin kontrolündeki Halep'in kuzeydoğu kırsalında (Fırat Kalkanı bölgesi) çok sayıda rafineri var ve bunlar büyük oranda iyi çalışıyor. Bu bölgelerde petrol ürünleri diğer bölgelere göre nispeten makul fiyatlarla satılıyor.

Üçüncü Bölüm Sınır kapıları ve yeniden ithalat

İthal edilmiş bir malın yeniden ithal edilmesi konusu, tüm taraflar için hayati bir önem taşımaktadır. Bütün taraflar, komşu ülkelere açılan sınır kapılarına sahiptir. Kürt özyönetiminin Irak'la, muhalefet ve HTŞ'nin Türkiye ile (daha önce Ürdün'le sınır kapıları vardı) ve rejimin dünyanın geri kalanıyla hava ve deniz kapılarının yanı sıra Lübnan ile de kapıları var.

HTŞ ve muhalefet, uzun yıllar boyunca Kürtlerin bölgelerine araç (araba, minibüs, küçük ve büyük kamyonlar) tedarik etmeye çalıştı. Şu ana kadar da Kürtler, otomobil ihtiyaçlarının büyük bir kısmını ve araba parçalarını bu bölgelerden tedarik etmeye devam ediyor. Muhalefet ve HTŞ, Türkiye ile olan sınır kapıları aracılığıyla bu bölgelere araç ithal etmektedir. Aynı şekilde bu bölgelere Irak'tan saat, bilgisayar vb şeyler gelmektedir. HTŞ ve muhalefet ise buna karşılık cep telefonları ve aksesuarları elde etmektedir. Bunlar ise çoğunlukla Irak veya rejimle ilişkilere sahip Kürt bölgelerinden gelmektedir.

Rejim ise gıda maddeleri ve elbise gibi Türkiye veya Çin'den malları almaktadır. Bazı durumlarda ihracatçılar, "Türk Malı" kelimesini, rejim kurumları ile problemlere sebep olabilmesinden dolayı başka kelimelerle değiştirmek zorunda kalmaktadır.⁴² Türkiye'den gelen gıda maddeleri ve giysiler, kalite ve fiyat bakımından Suriye'de rekabet gücüne sahip mallar kabul edilmektedir.⁴³ Buna ek olarak çok sayıda Suriye fabrikası 2011'den Türkiye'ye taşındı. Bu fabrikalar, günümüze kadar Suriye'nin çeşitli bölgelerinde müşterilere sahip olup ithalat yapmaktadır.

Bazen Rus malları da muhalefet bölgelerine aynı şekilde girmektedir. Önemli bir gelişme olarak ilk defa Babü'l-Hava kapısı üzerinden gelen Rus mallarıyla yüklü üç büyük kamyonun muhaliflerin elindeki bölgelere girdi.⁴⁴ Ukraynalı mallar zaten daha önce muhalif bölgeler ve rejim bölgelerine giriyordu.

⁴²Son zamanlarda rejim, Türk mallarını bulunduranlara ceza kesiyor. Halbuki bu dönemden önce bu mallar, bol miktarda bulunuyordu.

⁴³Türk raporları, 2014 yılında Türkiye'de kayıt edilen yeni şirketlerin dörtte birinin Suriyeli şirketler olduğunu göstermektedir. Daha fazla bilgi için bkz: Suriyeli firmalar Türkiye'de ikinci sırada, Türkpress sitesi, 16/04/2016: <https://goo.gl/HmB3xc>

⁴⁴Araştırmacı, kendisiyle röportaj yapılan memurun bilgisizliğinden ve onları araçları sahada takip etmenin zorluğu nedeniyle bu araçların nihai hedefini belirleyemedi.

Yeniden ithal meselesi gelecekte daha gelişecek gibi görünüyor. Bu mesele, mevcut Suriye sahnesini kontrol eden ülkelerin mutabakatlarının bir parçasını oluşturacaktır.

3. Finansal ve Parasal İlişkiler

1. Para transferi ve takas işlemleri

Ticari işlemler para transferleri olmaksızın gerçekleştirilemez. Bu nedenle tüm tarafların takas ve para transferi işlemlerini yürütmek için üçüncü şahıslar kullandıklarını görüyoruz. Örneğin rejim, Lübnan piyasaları ve bankaları aracılığıyla serbestçe çalışan Nadir al-Kalai gibi kendisine yakın iş adamlarını kullandı. Kürt Özyönetimi, HTŞ ve DAES ise paralarını kendilerine yakın kişiler aracılığıyla dışarıya naklediyordu.

Farklı taraflar, Suriye dışındaki taraflarla işlem yaparken para transferi yapmak zorundaydı. Suriye içinde ise işlemler doğrudan nakit veya takas işlemleri aracılığıyla oluyordu. Örneğin HTŞ ve DAES'in anlaşmalarında tankerler, benzin yüklü olarak çıkıyor, ham petrolle geri dönüyordu. Her iki durumda da ödemeler, doğrudan sınır kapısında ve yükler boşaltılmadan gerçekleştiriliyordu. Bu yüzden hiçbir taraf likidite problemleriyle karşılaşmadı. Hatta çoğunlukla güven unsuru olarak peşin ödeme yapıyorlardı.

Birçok durumda, parasal konular takas işlemleri yoluyla gerçekleştiriliyordu. Yani bir dizi girdi ve çıktı işleminden sonra gelen, gidenler ve borç miktarı hesaplanıyordu. Bu şekilde ödeme süreci bir dizi işlem zinciriyle gerçekleştiriliyordu. Bu gibi durumlarda işlemler daha önce birbirlerini tanıyan iş adamları tarafından yapılıyordu. Bu da para transferlerini kolaylaştırıyordu.

DAES bu ve buna benzer maksatlar için genel ilişkiler uzmanı olarak bilinen bir kurum kurmuştu. Bu fikri bazı muhalif gruplar ve HTŞ de aldı ve kullandı. DAES, ticari takas işlemleri bölgesinde iyi bir şöhreti olan bir kişiyi bölgenin genel ilişkiler uzmanı olarak atıyor, bu kişi de ticari işlemlerin hepsini garanti altına alıyordu. Bu kişi genellikle aşireti veya ailesindeki yeri veya ticari tecrübesinden dolayı seçiliyordu.

Kuşatma altındaki bölgelerde ise paraya az ihtiyaç duyuluyordu. Bu yüzden parasal işlemler, biz dizi dış ilişkiler ağı yoluyla gerçekleşiyordu. Çünkü kuşatma altındakilerin paraya değil, bizzat ürünlere ihtiyacı vardı. Bu ürün ise kuşatma altındaki bölgenin dışından geliyordu. Bu yüzden kuşatma altındaki her bölge, işlerini yürütebilecek dış takas ağları kurmaya çalıştı.

Kuşatma altındaki bölgelerin takas ağları, bu bölgeler için gelen dış bağışları toplayıp kuşatma altındaki bölgede ağı yöneten kişinin belirlediği maddelere göre dağıtıyordu.

2. Para ve döviz kuru

Suriye'deki çatışma şeklinin gelişmesiyle çatışan güçler, kullandıkları para biçiminde birbirlerinden ayrıldı. Örneğin DAEŞ, altın ve gümüşten kendi parasını bastı. Fakat bu adım, piyasadan çok dışarıya yönelik bir hareketti. Çünkü altın olmasına rağmen bölge dışında hiçbir taraf (HTŞ; muhalifler, rejim ve Kürtler) bu parayı kabul etmiyordu. Ancak Rakka Savaşından sonra Kürt özerk, HTŞ ve muhalefet bölgelerinde altın paraların yaygın bir şekilde satışa sunulduğu görüldü. Bu altın paralar eritilerek altın olarak üretildi. Fakat DAEŞ bölgelerinde bu paralar ile işlemler yapılmaya devam etti.

Muhalefet bölgelerinde (Zeytin Dalı ve Fırat Kalkanı) günlük işlemlerin büyük bir kısmı Türk ve Suriye lirasıyla gerçekleştirilmektedir. HTŞ bölgelerinde ise dolar daha çok kullanılmaktadır. Ancak Türkiye'nin para transferlerinin PTT aracılığıyla yapılmasını şart koşunca TL ticarete hâkim olmaya başladı. Rejim ise Suriye lirası ile işlem yapmakla birlikte fakat fiyatlandırma dolar üzerinde yapılmaktadır. Yani Suriye lirasının dolar karşısında değer kazanması veya kaybetmesiyle malların değeri günlük olarak değişmektedir.

Suriye Merkez Bankası, uzun yıllar boyunca piyasayı kontrol etmeye çalıştı ama pek çok kez başarısız oldu. HTŞ, parasını kontrol etmek ve değer kaybetmesini engellemek amacıyla merkez bankasına benzer bir kurum kurdu. Fakat bu konuda uzmanların yardımına başvurmasına rağmen birçok defa menfaatlerini korumada başarısız oldu. 2017 yılının sonunda HTŞ, Suriye lirasını düşük bir fiyatta (dolar 400 Suriye liraya ulaştıktan sonra) tutmak istedi. Suriye lirası da dolar karşısında 500'den 400'e liraya düştü. Bunun üzerine HTŞ Suriye'nin kuzeyindeki döviz büroları ve bankalara baskın düzenledi ve rejimle iş yapmak iddiasıyla onları tutukladı. HTŞ'nin para uzmanları bu işin içinden çıkamadılar. Buna karşılık Suriye Merkez Bankası başkanı Dureyd Derğam ise gülümseyerek zaferle çıktı. Merkez Bankası, Suriyeli tüccarların yaptıkları havaleleri üç aydan fazla bir süre tutmuş, bu da Merkez Bankasının bunları çaldığı iddialarına sebep olmuştu.

Öte yandan Suriye muhalefeti Suriye parasını kullanmayı bırakacağı söylemini birçok defa kullandı ve kendi toprakları içinde bunu bir dereceye kadar başardı. Rejim; muhalefet, Kürt özyönetimi ve DAEŞ ile bu konuda bir mutabakata varmak için birçok kez girişimde bulundu fakat başarısız oldu. Bazı durumlar taraflar belirli miktarlar karşılığında kabul etti. Rejim,

muhalliflere kuşatma altındaki bölgelerin girişlerine yerleştirilen döviz büroları aracılığıyla ABD Dolarını doğrudan Suriye lirasını çevirmeyi muhalefete teklif etti.⁴⁵ Bu bürolardaki döviz kuru, karaborsa fiyatına yakın olacaktı. Rejim, bu adımla muhalefetin elindeki dövizden yararlanmak ve bu bölgelerde Suriye lirası ile işlem yapılmasını kolaylaştırmak istemiş olabilir. Bu ise Suriye lirasının değerini arttıran bir unsurdur.

Üçüncü Bölüm Yabancı para ile yapılan işlemlerin çatışma güçlerine etkileri

DAEŞ'in yabancı döviz ve kendi bastıracağı para ile işlem çalışması tecrübesinde DAEŞ'in çökmesiyle bastıracağı paralara eritilerek altına dönüştürüldü. DAEŞ'in ileri gelen bazı yönetici ve komutanları, yanlarında büyük miktarda döviz taşıyordu. DAEŞ'e bağlı küçük gruplar, Irak-Suriye sınırındaki çöl bölgelerinde hala bu paraları kullanmaktadır. Yabancı para birimlerinin varlığı, bu örgütlerin dünyanın her yerindeki paralardan kolaylıkla yararlanmasına yardımcı olmaktadır.

Bugün Suriye'de üç ana para birimi kullanılmaktadır: ABD doları, Suriye lirası ve Türk lira. Bu para birimlerini taşıyan taraflar arasında, siyasi bağlılık temelinde değil, satın alma gücüne dayalı olarak bir çatışma vardır. Örneğin doları ve lirayı bütün çatışma bölgelerinde bulunan kişiler taşımaktadır. Doların liraya karşı değer kaybetmesi ABD dolarını taşıyanların menfaatine değildir. Yani Suriye lirasının değer kazanması, onların lira ile işlem yapılan bölgelerde satın alma güçlerini zayıflatacaktır. Suriye lirasını taşıyanlar ise diğer para birimlerine karşı değer kazanmasını istemektedirler.

Son dönemlerde Türkiye'nin Türk lirası ile işlem yapma kararı alması, zımnî olarak TL'yi üçüncü bir parasal güç merkezi olarak dayatmasına yol açtı. Türkiye, Suriye'de faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların PTT üzerinden ve sadece Türk lirası aracılığıyla para transferi yapmaları şartını getirdi.

Bu ise parasal çatışmanın başka türden ittifaklar oluşturabileceği anlamına geliyor. Örneğin 2017'nin sonunda Kuzey Suriye'deki Suriyeli aracılar ve döviz büroları, düşük fiyattan dolar alarak Suriye lirasının değerini yükseltmek ve büyük kazançlar elde etmek için Şam'daki aracılar ile anlaştılar. Böylelikle çok yüksek miktarlarda para kazandılar.

⁴⁵Dib Zeytun, Humus'taki el-Va'r mahallesi müzakere heyetine ve ayrıca Duma bölgesinin ileri gelenlerine teklif etti.

4: Nakliyat ve geçiş ekonomisi

1. Sınır kapılarını kontrol etme çatışması

Sınır kapıları, çatışan güçler arasında ve hatta aynı güçler arasında çatışmanın odağı olmuştur. Tüm taraflar, 2011'in ikinci yarısında ortaya çıkan ilk temas hatlarından ve 2012 yılında uluslararası geçişlerin devletin kontrolünden çıkmasından sonra kendi kontrol bölgelerinden dışarıya açılan bir çıkış kapısı olan sınır kapılarını kontrol etmeye çalıştı.

DAEŞ ile HTŞ arasındaki temas noktasında HTŞ, aralarında meydana gelen son çatışmadan bu yana ticaret geçişlerini kontrol etmeye çalıştı. Her iki taraf da koşullar ne olursa olsun aralarındaki ilişkinin kopmamasına gayret etti. Aralarındaki alışveriş, başta yakıt olmak üzere birçok malı kapsıyordu. İdlib'in doğu kırsalındaki bölgelerde gerçekleşen çatışmalara rağmen çatışma biter bitmez ticari işlemler yeniden başlıyordu. HTŞ, 2017 yılında tüm ticari geçişlerin ve kapıların kontrolünü ele geçirdi. Bu şekilde Türkiye'ye açılan Babü'l-Hava, Ebu Dali, Murek ve Medyak kalesindeki ana geçişleri ele geçirdi. HTŞ'nin Nureddin Zengi ile yürüttüğü müzakerelerde sınır kapıları önemli bir yer tutuyordu. HTŞ, çatışmaların sona ermesi karşılığında rejime açılan Raşidin kapısının (şimdi kapalı) teslim edilmesini talep etmişti.⁴⁶Bu geçişler, ticari hareketten alınan vergilerle gelir elde edilmesini, ticaretin iyi şekilde yapılmasını ve kapıyı kontrol eden malların kimin elinde olmasını istiyorsa onun tekelinde olmasını sağlar.

Şam'ın kırsal kesiminde, muhaliflerin yiyecek ve içecek sokabildikleri açık tünellere hâkim olması sebebiyle birçok anlaşmazlık meydana geldi. Sınır kapıları konusu da aynı bölgedeki gruplar arasındaki çatışmanın bir parçasını oluşturuyordu.

Öte yandan iç çatışma sadece muhalif güçlerle sınırlı değildi. Sınır kapılarının kontrolü meselesi rejimin güvenlik birimleri arasında uzun yıllar anlaşmazlık konusu oldu. Örneğin Vadi Berda, el-Va'r, Berze, Bebila ve diğer bölgelerde bölgeyi kontrol eden güvenlik birimi ile sınır kapılarını kontrol eden birimler birbirinden farklıydı. Aradaki anlaşmalarda veya bölge çevresinde bulunmak hususunda müzakere yürüttüğü bölgeyle yaptığı anlaşmalarda üzerinde anlaşmaya varılan husus bu olsa da güvenlik birimleri bu sınır kapılarından gelen ganimetler veya en iyi durumda diğer birimlere güvenmeyen birim başkanlarının kontrol düşüncesinden dolayı ekstra kontrol noktaları konuluyordu.

⁴⁶Kapıların Çatışması, Suriye Televizyonu, 02/03/2018: <https://goo.gl/HeLirQ>

2. Savaş ekonomisinde nakliyat ve geçişlerin önemi

İnsanların ve malların geçiş ve nakliyatı çatışan güçler arasındaki ilişkilerde temel bir konu kabul edilmektedir. İthal eden tarafın kapısından malların çıkmasından sonra kapılar üzerindeki çatışmanın yapısı sebebiyle kamyonların varış yerine varmasını engellemede menfaati olan çok sayıda taraf vardır. Örneğin tütünde firmalar, kamyonlara eşlik edecek çok sayıda araç (yüke bağlı olarak) gönderiyordu. Bu araçlar, kamyonlara gidecekleri yere kadar eşlik ediyordu. Murek ve Medyak Kalesi kapılarını Dördüncü Fırka'nın kontrol etmesinden dolayı güvenlik birimleri kapılardan çıkmak isteyen veya girmek isteyen kamyonları defalarca engellemeye çalıştı. Bu yüzden Dördüncü Fırka güçleri varış yerine veya yakın bir yere kadar kamyonlara eşlik etmeye başladı. Güvenlik konvoyu, yeni bir çeşit ekonomik durum ve gelir kapısı oluşturdu. Bu konvoyların ücretini genellikle yük sahibi karşılıyordu. Tütünde güvenlik konvoyu ücretsizdi. Genelde özel birlikler canlı noktalarda tahsis ediliyordu. Bu birliklerin temel görevi, ticari konvoylara veya kişilere varış noktasına kadar eşlik etmektir.

Farklı bölgeler arasında gidip gelmek isteyen kişiler ise iki veya üç gün boyunca belirli yerlerde toplanıyor ve daha sonra ağır silahlı kuvvetler eşliğinde otobüslerle istedikleri yerlere naklediliyordu.⁴⁷ Bu tür bir operasyon kişi başına yaklaşık 1500 dolar tutuyordu. Bu miktar gitmek istediği bölge veya mesafeye bağlı olarak değişiyordu. Ancak fiyatlandırma genellikle şu şekilde gerçekleşiyordu: Bölgeye göre fark olmaksızın 1000 dolar, 1500 dolar, 2000 dolar. Bu gruplar genellikle Ulusal Savunma Kuvvetleri veya 4. Tugay gibi sahayı doğrudan kontrol eden askeri birliklerin komutanlarını takip ediyordu. Bir problem olduğunda onunla koordine hareket ediyorlardı. Bir yerden başka bir yere giderken kişilere yüksek fiyatlara yemek, sigara ya da meşrubat sunulabiliyordu. Bunlar, ödedikleri paraya dahil değildi.

Muhalefet bölgelerinden rejim bölgelerine büyük çaplı transferler yapılmadı. Kişilerin muhaliflerin veya HTŞ'nin elindeki sınır kapılarından geçişi maliyetli bir meseledir. HTŞ Türkiye'ye kaçırılmak istenen her kişi kaçakçılardan para alıyor.⁴⁸ Diğer muhalefet grupları da kaçakçılardan para alıyor. Bazı gruplar bizzat kaçakçılık yapıyor.

Rejim bölgelerinden insanların geçişi, rejim tarafından aranmayanlar için bile çok maliyetlidir. Bütün kontrol noktaları istisnasız otobüs ve kamyonlardan

⁴⁷ Ziya Muhammed ile röportaj: Rejime bağlı koruma birlikleri ile geçiş yapanlardan biri. Araştırmacı röportajı yaptı.

⁴⁸ İmad el-Humsi ile röportaj: Türkiye'ye yasadışı yollardan geçenlerden biri. Araştırmacı röportajı gerçekleştirdi.

geçiş ücreti alıyor. Hama kırsalından Humus'a (otobüsle yaklaşık olarak 100 km ile 200 km arası) geçmek isteyen bir kişinin taşıma maliyeti 450 dolardır. Posta ve çantalar da bu kamyonlar veya otobüsler ile de yüksek maliyetle gönderilebiliyor.

Üçüncü Bölüm Komşu ülkelere açılan sınır kapıları

Muhalefet güçleri, 2017 ortasından bu yana Türkiye ile Suriye arasındaki sınır kapılarını kontrol ediyor. Aynı şekilde muhalif güçler, 2015'in başından 2018'in ortasına kadar Ürdün ile Suriye arasındaki sınır geçişlerini kontrol ediyordu. DAEŞ Irak ile Suriye arasındaki sınır kapılarını 2017'nin ortasına kadar kontrol ediyordu. Kürt özyönetimi Irak Kürdistan bölgesi ile Suriye arasındaki geçişlerini kontrol ediyor. Hizbullah milisleri ise rejim ile birlikte Suriye ile Lübnan arasındaki sınır kapılarını kontrol ediyor.

Bu kapılar, savaş ekonomisinde önemli bir nokta oluşturuyordu. Bu kapılar, kontrol eden için büyük gelir kaynaklarından biri haline geliyordu. Kapılar tek başına bir kurum haline geldi ve bazen kalkınma ve yardım projelerine sponsor olmaya başladı.

Babü'l-Hava ve Babü's-Selame kapıları, mültecilere hizmet etmek için insani yardım ve acil durum malzemelerinin girişine yıllarca açık kaldı. Ancak kapıyı kontrol eden taraflar, giren ticari mallara vergi koydu veya o malları satın alarak bizzat kendisi bölge içinde sattı. Bazı durumlarda Ahraru'ş- Şam ve HTŞ, piyasada satmak için kendilerine yakın iş adamlarının adını kullanarak mal ithal etti. Bu da onlar için günlük bir gelir kapısı oluşturuyordu.

Babü'l-Hava kapısını çalıştıranlar, elde edilen gelirlerinin büyük kısmını tıbbi ve eğitim hizmetlerine ve altyapıyı yeniden tesis etmeye ayırarak kapı için çatışan güçlerin etkilerini ve kısıtlamalarını azaltmaya çalışıyor. Örneğin İdlib'de Babü'l-Hava, Babü'l-Hava Hastanesi ve dış poliklinikleri finanse ediyor. Aynı şekilde İdlib Üniversitesi fakültelerindeki laboratuvarları da finanse ediyor. Kapı ayrıca yol yapım ve tamir çalışmalarını da finanse ediyor. Örneğin 2018'in başlarında İdlib Maarrat Masrin yolu yenilendi.⁴⁹

Babü'-Selame sınır kapısını kontrol eden Cephe Şamiye, çok büyük paralar elde etmeyi başardı. Diğer gruplar bu konuda onunla çatışınca Cephe, kapıyı

⁴⁹ Babü'l-Hava sınır kapısı hakkında daha fazla bilgi için internet sitesine bakılabilir: <https://goo.gl/8Shc8i>

muhafiflerin kurduğu Geçici Suriye Hükümetine teslim etti.⁵⁰ Fakat bu sadece şekilde kaldı. Çünkü kapının gelirleri sınırın Türkiye tarafında sırf bu iş için kurulan bir Türk bankasının ait bir şubeye günlük olarak yatırılıyordu. Türk tarafı, elde edilen bu gelirle Ulusal Ordunun maaşlarını ödüyordu.

Ürdün sınırındaki Nasib sınır kapısında gruplar kapıyı açmaya çalıştı ancak Ürdün öncelikle politik ve yasal riskler ve ikinci olarak da güvenlik riskleri nedeniyle bunu yapmayı reddetti. Sınır kapısı, muhalefetin Der'a'yı kontrol ettiği dönem boyunca kapalı kaldı ve 15/10/2018 tarihinde yeniden açıldı.

Irak'la olan sınır kapıları konusunda ise DAESH Suriye-Irak sınırı üzerindeki Haseke-Ninova arasındaki toprak banketleri Sykes-Picot anlaşmasını yıkmak anlamına geldiğini belirterek yıktı. Bu şekilde DAESH'in kontrol ettiği sınırın iki tarafı arasında mal ve hizmet girişinin önünde herhangi bir engel kalmadı. Geri kalan Irak-Suriye sınırı ise İran ya da ona bağlı Irak kuvvetlerinin giriş ve çıkış yeri olarak kaldı. Bu güçler, kontrol ettikleri Suriye köylerinden çaldıkları ve taşıyabildikleri malları bu bölgelerden geçirdiler.

Rejim ve Hizbullah tarafından kontrol edilen Suriye-Lübnan sınırında ise Lübnan'dan Suriye'ye uyuşturucu ve tabanca olmak üzere iki ana ürün giriyordu. Partiyeye bağlı tüccarlar, bu ürünleri rejim ve muhalefet bölgeleri arasında rahatlıkla dolaşabilen Dr. Rafid Gross, Temam Turkavi, Ebu Mahmud el-Nakk gibi kişilere sattılar. Bu kişiler, Şam ve Humus kırsalı üzerinden her hafta Lübnan'a Amerikan yapımı Glock marka tabanca ve pahalı diğer silahları ve uyuşturucuyu temin etmek için geçiyorlardı ABD menşeli Glock tabancasının ortalama fiyatı Lübnan pazarlarında 4.000 ABD doları olmasına rağmen, ithal edildiği bölgelerdeki asgari fiyatı yaklaşık 8000 ABD dolarıdır. Partiyeye bağlı tüccarlar tarafından desteklenen kenevir ürünleri Suriye pazarlarını işgal etti.

Sonuçlar

- Esed rejimi, Suriye'nin başına geçtikten sonra devleti kontrol etti. Devrim öncesi ve sonrasında devlet kurumlarını kullandı ve gelirlerini kendi menfaatleri için seferber etti. Ayrıca göreve gelir gelmez kazanımlarını korumak zihniyetiyle ekonomi yönetimini bizzat rejime kattı. Böylece aynı rejimin içinde bulunmaları sonucunda servetlerini elde eden iş adamları da rejim safında savaşın finansörleri haline geldiler.

⁵⁰Babü's-Selame kapısının Geçici Hükümete teslimi hakkında daha fazla bilgi için bkz: Cephe Şamiye, sınır kapısını Suriye Geçici Hükümetine teslim etti. 10/10/2017: <https://goo.gl/hd817m>

- Suriye'nin 1990'lardan bu yana borçlarının çoğundan kurtulmaya başlamasına rağmen rejim tekrar büyük miktarlarda yurt dışına borçlandı. Bu da durumların borçlardan kurtulmadan önceki zamanlara dönmesine sebep oldu. Hatta onu destekleyenler, siyasete el attıkları gibi ekonomiye de el atacakları tehdidinde bulundu.
- Baba Esed yönetimi döneminde kurulan "yetkilere karşılık sadakat" kuralı, devrim sürecinde de devam etti. Esed bağlıları, kazançlarını en üst düzeye çıkarmak için her fırsatı kullandılar. Bu kişiler, devletin ve halkın kaynaklarını kendi faaliyetlerini finanse etmek için kullandılar.
- HTŞ, kendisini finanse etmek için ganimet ve galip gelme hükmünden faydalandı. HTŞ bu şekilde savaştığı taraf ister rejimle savaşsın ister rejimin kendisi olsun girdiği bütün savaşlarda büyük paralar elde etti. Aynı şekilde finansal kaynaklarını güçlendirmek için diğer taraflar ile ticari faaliyetler gerçekleştirdi.
- Muhalefet başlangıçta halk tabanının genişliğinden yararlanarak kendisini finanse etti. Ayrıca rejimden ayrılan kişilerin kaynaklarını da elde etti. Daha sonra ise dış desteklere bağımlı hale geldi. Devletler de doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etti. Bu da muhalefetin kararlarının yapısını etkiledi.
- Muhalefet grupları, ticaret ya da yatırım faaliyetleri yoluyla kendilerini finanse etmeye çalıştı. Ancak desteklerin kesilmesinden önceki dönemde harcamaların artması, bu tür yetersiz kaynakları karşısında onlara yardımcı olmadı.
- DAES, kendini finanse etmek için petrol, gaz, zekat ve ticarete dayandı. Bu da onun yeniden ortaya çıkışının çekirdeğini oluşturabilecek veya dünya çapındaki operasyonlarını finanse etmek için kullanabileceği önemli kazançlar elde etmesini sağladı.
- PYD, nispeten yüksek petrol kaynaklarını kontrol etti. Ayrıca ülke kaynaklarını taklit edecek şekilde çeşitli kaynaklardan sürdürülebilir gelir elde etme çabaları ortaya koydu. Bunun amacı kontrol ettiği bölgelerde bağımsızlık fikrini güçlendirmektir.
- Çatışan taraflar ticaret yoluyla ekonomik ya da politik amaçlarla mutabakat alanları oluşturdu. Bu şekilde bölgedeki tüm taraflar arasında mal ve hizmet akışı devam etti. Suriye meselesinde çatışan bölgeler arasındaki ilişkilerin boyutu, uluslararası tarafları ekonomik mutabakatlar oluşturmaya yöneltmiş gibi görünüyor.
- Çatışan taraflar ihtiyaçlarını finanse etmek amacıyla para transfer ağlarını kullandı. Bu ağlar gizliydi ve halen de gizliliklerini koruyor. Bu transferler

çeşitli para birimleri ile geręekleřiyordu. Bu da her tarafın satın alma g¼c¼n¼ korumaya çalıştığı bir çatışma alanına d¼n¼řt¼.

- Çeşitli taraflar arasındaki açık kapılar, bir çatışma kaynağı olmaya devam etti. Kapıları kontrol etmek için savaşlar başladı ve geniş anlaşmazlıklar yaşandı. Bu kapılar ile kapı ¼ncesi ve sonrasındaki yollardan geçiş, yeni bir taşıma ekonomisi oluşturdu. Çatışan gruplar, daha fazla kazanç elde etmek için bu yeni ekonomide ¼nemli bir rol oynadı.
- Komşu ¼lkelere açılan sınır kapıları, Suriye'deki çatışan g¼lerin s¼rd¼r¼lebilir desteğini temsil ediyor. Sınırın diğer tarafındaki geçişleri kontrol eden ¼lkeler, bu g¼lerin n¼fuzunun devam etmesine yardım ediyor.

جسور

جسور للدراسات

Jusoor Araştırma Merkezi

📍 Mall of Istanbul - Ofis Plaza
2nd Kat, Ofis#3-Başakşehir
İSTANBUL / TÜRKİYE

☎ + 90 555 056 06 66

🐦 /jusoorstudies

f /jusoorstudies

📍 /jusoorstudies

✉ info@jusoor.co

🌐 www.jusoor.co